Acta Linguistica Lithuanica
LXI (2009), 61 – 111

Diatezės alternacijos iš skirtingų teorinių modelių tyrimų perspektyvos

KRISTINA LENARTAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

The article gives an overview of the approaches offered in different theoretical frameworks (Generative Grammar, Relational Grammar, the Lexical Rule Models, Construction Grammar and the Lexical-Constructional Approach) to account for alternations in argument realisation (diatethetic alternations) such as the active *vs* passive alternation, the 'spray/load' type alternations, dative alternations etc. The final part of the article presents certain considerations speaking in favour of the derivational view.

0. ĮŽANGINĖS PASTABOS

Straipsnyje aptariami šie diatezės alternavimo[1] reiškiniai: aktyvinės ir pasyvinės konstrukcijos, aplikatyvinės alternacijos bei kiti argumentų raiškos alternavimo atvejai (pavyzdžiui, lokatyvinės alternacijos ir pan.). Taigi kiek-

[1] „Diatezės" sąvoka XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje buvo įvesta Cholodovičiaus, siekiant universaliai aprašyti rūšies kategoriją. Kalbant apie rūšį šiuo terminu dažnai apibūdinamas subjekto semantinės funkcijos pasikeitimas, pavyzdžiui, su aktyviniu veiksmažodžiu subjektas yra agentas, o su pasyviniu — patientas arba „patyrėjas" (*udergoer*) (Matthews 2007: 104–105). Tačiau diateze gali būti suvokiama ir plačiau — apskritai kaip gramatinių funkcijų (sakinio dalių) pasiskirstymo (semantinių vaidmenų atžvilgiu) modelis, o rūšis — tik kaip viena gramatinių priemonių, leidžiančių keisti diatezę (Holvoet, Semėnienė 2004: 35–36). Taip (plačiau) diatezė suvokiama ir šiame straipsnyje.

Sintaksinėmis alternacijomis lingvistineje literatūroje gali būti vadinami labai įvairūs predikatinio žodžio valentingumą keičią procesai, realizuojami su išreikštu morfologinės derivacijos žymikliu arba be jo. Visi tie reiškiniai gali būti smulkiau klasifikuojami, atsižvelgiant į jų funkcijas: junglumą didinantys (*valence-increasing*) procesai (pavyzdžiui, kauzatyvinės konstrukcijos atitinkamų nekauzatyvinių atžvilgiu), junglumą mažinantys (*valence-decreasing*) (pavyzdžiui, pasyvines konstrukcijos paprastai būna intranzityvinės, o jų aktyviniai atitikmenys — tranzityviniai); dar alternacijos gali būti skiriamos į reikšmę išlaikančias (pavyzdžiui, aktyvines / pasyvines alternacijos, aplikatyvinės alternacijos) ir reikšmę keičiančias (pavyzdžiui, kauzatyvines konstrukcijos) (Kroeger 2005: 270–287).

vienas nagrinėjamų atvejų apima dvi ar daugiau konstrukcijų, kur su tuo pačiu veiksmažodžiu (su išreikštu morfologinės derivacijos žymikliu ar be jo) alternatyviai realizuotos dvi ar net keletas skirtingų diatezių, kurios to veiksmažodžio atžvilgiu vertintinos kaip alternuojančios. Visus šiame straipsnyje aptariamus diatezei aiškinti taikytus teorinius modelius apibendrintai galima suskirstyti į dvi grupes: (i) konstrukcinius modelius (čia aptariami tik du iš jų — Goldberg konstrukcijų gramatikos ir Iwatos leksinis-konstrukcinis modeliai) ir (ii) kitus modelius, kaip antai generatyvinės gramatikos ir reliacijų gramatikos bei vadinamuosius „leksinių taisyklių" modelius (iš pastarųjų čia apžvelgiama leksinės-funkcinės gramatikos pozicija diatezės alternacijų klausimu, Levin ir Rappaport Hovav bei Pinkerio tyrimai). Iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti, kad šias modelių grupes skiria tai, ar pripažįstamas alternuojančias konstrukcijas siejantis derivacinis santykis (kai viena konstrukcija (ar jos leksinė-semantinė reprezentacija) manoma esant pamatinė, o kita (ar kitos) — iš jos išvestos), ar jokio vienos konstrukcijos iš kitos išvedimo nepripažįstama ir teigiama atitinkamas konstrukcijas atsirandančias nepriklausomai viena nuo kitos (tokios pozicijos laikomasi konstrukciniuose modeliuose). Tačiau, kaip vėliau paaiškės, ne tik ši skirtis — derivacinis / nederivacinis — yra esminis kriterijus, atribojantis konstrukcinius modelius nuo kitų čia aptariamų. Be to, žvelgiant į tiriamuosius reiškinius iš konstrukcinių modelių pozicijos, „alternacijų" terminas, nors šių modelių atstovų tradiciškai ir vartojamas, atrodo klaidinantis — kadangi nei sintaksiniu, nei semantiniu lygmeniu šiuose modeliuose nepripažįstamas konstrukcijas siejantis derivacinis ryšys[2]. Taigi akivaizdu, kad į tiriamuosius reiškinius žvelgdama iš konstrukcinių modelių perspektyvos veikiausiai net nebūčiau taip apibrėžusi tiriamojo objekto, vadinasi, jau straipsnio pavadinimas išduoda mano užsiangažavimą nekonstrukciniams modeliams. Tad savo teorines preferencijas aptariamųjų reiškinių atžvilgiu ir atitinkamą tyrimo krypties pasirinkimą bandau motyvuoti straipsnio pabaigoje.

[2] Pavyzdžiui, Goldberg konstrukcijų gramatikoje (1995, 2006) kiekvienas tokių sakinių yra laikomas skirtingų apibendrintų konstrukcijų konkrečiomis realizacijomis, arba instanciacijomis. Kelių konkrečių realizacijų atsiradimą čia iš esmės nulemia ne konkretaus veiksmažodžio reikšmė, o jos galėjimas būti „sulietai" (integruotis) su skirtingomis apibendrintomis konstrukcijomis, ir kiekvienu realizacijos atveju svarbu tik tai, kaip ta konkreti reikšmė dera prie atitinkamos apibendrintos konstrukcijos reikšmės, o klausimas, koks santykis sieja dvi ar kelias vienos veiksmažodžio reikšmės pagrindu atsiradusias konstrukcijas, šiam modeliui nėra aktualus.

1. TIRIAMŲJŲ REIŠKINIŲ APŽVALGA

Šio tyrimo atskaitos tašku tapo įvairūs argumentų raiškos alternavimo atvejai, kaip antai lokatyvinės alternacijos, kitaip dar vadinamos „purkšti / krauti" tipo alternacijomis (*spray / load alternation*), „knibždėti" tipo alternacijos (*swarm alternation*) ir kt[3]. Bandymas apibrėžti šį reiškinį, t. y. nustatyti jo funkcijas bei surasti jo vietą kalbos sistemoje paskatino gretinti jį su aktyvinėmis / pasyvinėmis ir aplikatyvinėmis alternacijomis. Aukščiau minėtieji ir kitokie argumentų alternavimo atvejai bei aktyvinės / pasyvinės alternacijos vienokiais ar kitokiais pavidalais egzistuoja daugelyje pasaulio kalbų, o aplikatyvinės konstrukcijos (*applicatives*) būdingos neindoeuropiečių kalboms (jas turi daugelis Afrikos kalbų, kai kurios Indonezijos ir kt. kalbos). Visi aptariami reiškiniai, su išreikštais veiksmažodžio morfologinės derivacijos žymikliais (pasyvizacijos ir aplikatyvinių konstrukcijų atveju) arba be jų, leidžia perskirstyti subjekto ir tiesioginio objekto gramatines funkcijas nesikeičiant nei predikato argumentų skaičiui, nei jų semantiniams vaidmenims. Be to, neretai tvirtinama, kad aptariamosios alternuojančios konstrukcijos turi tokią pačią propozicinę reikšmę (Mel'čuk 1993: 11), nes jos perteikia tą patį konceptualų įvykį ar tą pačią pamatinę informaciją (Foley 2007: 362–370). Tai jokiu būdu nereiškia, kad alternuojantys sakiniai, pavyzdžiui, aktyvinis ir atitinkamas pasyvinis, yra absoliučiai sinonimiški — jie pirmiausia labai ryškiai skiriasi savo nežymėta aktualiąja skaida, o kai kuriems iš aptariamųjų reiškinių būdingi ir kiti ryškūs reikšmių skirtumai, pavyzdžiui, lokatyvinių alternacijų atveju vieno iš sakinių predikatas dažnai turi papildomą holistinę semą, žyminčią, kad tiesioginiu objektu išreikštas argumentas yra veiksmo visiškai apimtas. Toliau kiekvienas tiriamųjų reiškinių aptariamas atskirai.

[3] Šiame straipsnyje „argumentų raiškos alternacijomis" arba tiesiog „alternacijomis" aš vadinu tik tokius reiškinius, kurie atitinka skyriuje 1 1. išdėstytus kriterijus, nors apskritai lingvistinėje literatūroje taip gali būti vadinami ir kitokie reiškiniai (plg. 1 išnašą). Pavyzdžiui, viena žymiausių anglų kalbos argumentų raiškos alternacijų tyrinėtojų Levin argumentų alternavimą supranta kaip visus vieno veiksmažodžio leidžiamus diatezės variantus: čia patenka ir argumentų pozicijų (subjektas, tiesioginis ir netiesioginis objektas), ir aplinkybinių termų pozicijų raiškos varijavimo atvejai. Be to, anglų kalboje formos atžvilgiu tas pats veiksmažodis (t. y. be jokių išreikštų morfologinės derivacijos žymiklių) gali realizuoti ir tokias argumentų konfigūracijas, kokias lietuvių kalboje būtų galima išreikšti tik su atitinkamų veiksmažodžių vediniais, plg.: a. *Janet broke the crystal* ‚Džanet sudaužė kristalą' ir b. *Crystal breaks at the slightest touch* ‚Kristalas dūžta nuo menkiausio prisilietimo' (Levin 1993: 26).

1.1. Argumentų raiškos alternacijos

Šio reiškinio apibrėžimas ir skyrimo kriterijai mano buvo suformuluoti pirmiausia remiantis lietuvių kalbos atvejais (plg. Lenartaitė 2007), tačiau tai galioja ir kitų kalbų analogiškiems reiškiniams. Ir čia daugiausia bus operuojama lietuviškais pavyzdžiais, be jų, dar apžvelgiamos anglų kalbos vadinamosios „datyvinės" alternacijos ir vokiečių kalbos lokatyvinės alternacijos. Kadangi argumentų raiškos alternacijos geriausiai ištirtos Europos kalbose (pirmiausiai, žinoma, anglų kalboje), gali susidaryti įspūdis, kad šis reiškinys būdingas tik indoeuropiečių kalboms, tačiau taip nėra: šį reiškinį, pavyzdžiui, turi ir japonų kalba (plg. Iwata 2005, 2008).

Taigi čia argumentų raiškos alternacijomis laikomi tik tokie atvejai, kurie atitinka visus šiuos kriterijus:

(1) alternuojantys sakiniai turi vienodą leksinę sudėtį, t. y. predikato įtraukiami tie patys ir tuos pačius semantinius vaidmenis turintys termai;

(2) alternuojančioms konstrukcijoms realizuoti būtini predikato struktūros pokyčiai;

(3) argumentų raiškos pokyčiai turi paliesti bent vieną pagrindinių gramatinių funkcijų — subjektą ir / ar tiesioginį objektą (t. y. bent vienoje šių pozicijų turi būti realizuojami skirtingi argumentai);

(4) alternuojančių konstrukcijų santykį galima suvokti kaip parafrazinį[4], o loginio teiginių teisingumo atžvilgiu dažnai net kaip ekvivalentų.

Įvairius šiuos kriterijus atitinkančius argumentų raiškos alternavimo atvejus patogiausia klasifikuoti orientuojantis į sintaksines subjekto ir tiesioginio objekto funkcijas, į kurias gali būti paskiriami skirtingi termai:

(i) subjekto ir tiesioginio objekto raiškos alternacijos:

(1) a. *Vaikai apspito mamą.*
b. *Mama apspito vaikais.*

(ii) subjekto raiškos alternacijos:

(2) a. *Kieme kvepėjo ievos.*
b. *Kiemas kvepėjo ievomis.*

(iii) tiesioginio objekto raiškos alternavimas:

[4] Dėl šios sąvokos ir jos taikymo plg. Chafe (2003: 107–108).

(a) ir tiesioginio objekto, ir veiksmo vietą[5] žyminčio aplinkybinio termo raiškos alternacijos:

(3) a. *Merginos kaišo gėles į kasas.*
b. *Merginos (ap-)kaišo kasas gėlėmis.*

(b) tiesioginio objekto ir netiesioginio (recipientinio / beneficientinio) objekto raiškos alternacijos:

(4) a. *Mama (ap-, už-)maukšlina kepurę vaikui.*
b. *Mama apmaukšlina vaiką kepure.*

(c) veiksmo / poveikio vietą žyminčio aplinkybinio termo ir tiesioginio objekto alternacijos:

(5) a. *Šuo (per-)bėgo per kelią.*
b. *Šuo perbėgo kelią.*
(6) a. *Vaikas spyrė į kamuolį.*
b. *Vaikas (pa-)spyrė kamuolį.*

Dabar remdamiesi konkrečiais alternacijų pavyzdžiais galime detaliau aptarti kiekvieną aukščiau pateiktąjį kriterijų. Dėl pirmojo akcentuotina, kad vienodos alternuojančių konstrukcijų leksinės sudėties reikalavimas pirmiausia taikomas alternuojančiuose sakiniuose realizuojamų termų (argumentų) ir aplinkybinių termų tapatumui, o tokių konstrukcijų predikatų raiška gali skirtis, t. y. kartais viena iš alternuojančių konstrukcijų gali būti sudaroma tik su priešdėliniu veiksmažodžiu, o kita — su atitinkamu neprieš-dėliniu veiksmažodžiu (plg. 5ab) arba alternuojančių konstrukcijų veiksma-žodžių priešdėliai gali skirtis (plg. 4ab). Tačiau net ir su skirtingų priešdėlių veiksmažodžiais realizuojamos konstrukcijos visais kitais aspektais (visų al-ternacijoms taikomų kriterijų atžvilgiu) prilygsta konstrukcijoms, sudary-toms su formos atžvilgiu vienodais predikatais, plg.:

(7) a. *Prezidentas (pa-)dovanojo mokiniams knygų.*
b. *Prezidentas apdovanojo mokinius knygomis.*
(8) a. *Mama (su-)deda obuolius aplink žąsį.*
b. *Mama apdeda žąsį obuoliais.*

[5] Taip apibendrinamas aplinkybinių termų atliekamų įvairių semantinių funkcijų, kaip antai lokatyvas, direktyvas ar tikslas (*goal*), turinys.

Veiksmažodžių leksinė reikšmė lemia, kad vienų predikatų pakitusi argumentų struktūra galima realizuoti veiksmažodžiui nekeičiant formos (plg. sakinių poras (1), (2), (3), (6)), o kitų semantinės struktūros pakitimai būtinai turi būti išreiškiami (signalizuojami) atitinkamo žymiklio, lietuvių kalboje — priešdėlio, (plg. sakinius (5b), (7b) ir (8b)). Tačiau visais nurodytais alternavimo atvejais vykstančius procesus galima paaiškinti ir aprašyti vienodai. Be to, daugeliu atvejų vienoje alternuojančių konstrukcijų priešdėlis yra tik pageidautinas, bet ne būtinas (plg. sakinius (3ab)) — tai dar vienas argumentas už tai, kad visi šie atvejai priklauso tam pačiam — alternacijų — reiškiniui ir turėtų būti traktuojami vienodai. Čia dar pravartu paminėti vokiečių kalbos lokatyvines alternacijas, kur vienas iš alternuojančių sakinių galimas realizuoti tik su veiksmažodžiu, turinčiu priešdėlį *be-*[6], plg.:

(9) a. *Die Randalierer spritzten Farbe auf das Auto.*
,Vandalai puškė dažus ant mašinos'
b. *Die Randalierer bespritzten das Auto mit Farbe.*
,Vandalai apipurškė mašiną dažais'
(Pavyzdžiai iš Iwata 2008: 153.)

Vokiečių kalbos lokatyvinės alternacijos taip pat gali būti pasitelkiamos kaip papildomas argumentas už tai, kad lietuvių kalbos alternuojančios konstrukcijos, realizuojamos ir su formos atžvilgiu vienodais veiksmažodžiais, ir su atitinkamais priešdėliniais veiksmažodžiais, turėtų būti traktuojamos vienodai. Be to, vokiečių kalbos lokatyvinių alternacijų vadinamasis aplikatyvinis variantas (sakinys (9b)) (dar žr. 6 išnašą), kaip ir, pavyzdžiui, Afrikos bantu bei kitų kalbų aplikatyvinės konstrukcijos (apie jas plačiau kalbama skyriuje 1.3.), daugelio tyrinėtojų yra išnaudojamos kaip argumentas, remiantis alternuojančių konstrukcijų tarpusavio derivacinį santykį (derivacija gali būti pripažįstama konstrukcijų lygmeniu, ar veiksmažodžių leksinių-semantinių reprezentacijų lygmeniu): remiamasi tuo, kad išoriškai priešdėliu *be-*

[6] Kadangi toks vokiečių kalbos aplinkybinio termo paaukštinimo į tiesioginio objekto poziciją procesas, nuosekliai lydimas *be-* prefiksacijos, yra labai panašus į neindoeuropiečių kalboms būdingas aplikatyvines konstrukcijas, kur analogiški termų paaukštinimo į sakinio pagrindinio objekto (*primary object*) poziciją procesai taip pat privalomai yra lydimi aplikatyvinės priesagos pritaikymo veiksmažodžiui proceso, atitinkama vokiečių kalbos konstrukcija dar vadinama aplikatyvine (plg., Michaelis & Ruppenhofer 2001).

žymimos derivacijos kryptis sutampa su numanomais leksinės semantikos arba giluminiu sintaksiniu lygmenimis vykstančiais derivacijos procesais. Tačiau, kaip būdinga didžiajai daugumai kalbos reiškinių, taip ir vokiečių kalbos alternacijų atveju susiduriama ir su išimtiniais atvejais. Pavyzdžiui, labai retais atvejais vokiečių kalba leidžia alternuojančius sakinius išreikšti nepriešdėline veiksmažodžio forma šalia esant galimai ir priešdėlinei (pavyzdžiui, veiksmažodžio *streichen* ‚skleisti, tepti' atveju) (plačiau žr. Iwata 2008: 153–156). Tokia padėtis labai artima lietuvių kalbos alternacijų atvejui. Be to, vokiečių kalboje galima sutikti ir tokių atvejų, kai aplikatyvinės konstrukcijos priešdėlinis veiksmažodis, neturi nepriešdėlinio atitikmens, pavyzdžiui, paliudytas *beampeln* ‚įtaisyti šviesoforus' (pažodžiui: „apšviesoforinti") veiksmažodžio vartojimas aplikatyvinėje konstrukcijoje, bet nėra atitinkamo sakinio su veiksmažodžiu **ampeln*, ir tai galima paaiškinti: kadangi veiksmažodis yra išvestas iš daiktavardžio *Ampel* ‚šviesoforas', jis savo reikšmėje kaip objektą inkorporuoja ir pamatinį daiktavardį, todėl jis įmanomas pavartoti tik tokioje konstrukcijoje, kur į tiesioginio objekto (pasyvinėje konstrukcijoje atitinkamai — subjekto) poziciją iškeliamas lokacijos semantinį vaidmenį turintis aplinkybinis termas, plg. *Die Kreuzung Arsenalstraße wird beampelt* ‚Arsenalo gatvės sankryža bus aprūpinta šviesoforais (pžd. „apšviesoforinta")'. (Pavyzdys iš Michaelis & Ruppenhofer 2001: 19.) Derivacinių modelių šalininkams šis pavyzdys kelia sunkumų: problemiška čia nenuosekli derivacija, t. y. vienos derivacijos pakopos peršokimas, plg.: *Ampel* → **ampeln* → *beampeln*. Baigiant kalbą apie vienodos alternuojančių konstrukcijų leksinės sudėties kriterijų dar pridurtina, kad tokie atvejai, kai vienoje konstrukcijų kuris iš termų realizuoti negalimas, nelaikomi alternacijomis, plg. *Mergaitė nušluostė trupinius nuo stalo* ir *Mergaitė nušluostė stalą* (?? *nuo trupinių*). Šie sakiniai greičiausiai realizuojami su skirtingų reikšmių veiksmažodžiais: pirmuoju atveju reiškiančiu ‚(kuo nors) braukant šalinti ką (nuo ko)', o antruoju — ‚(kuo nors) braukant valyti (švarinti, sausinti) ką'.

Antrasis kriterijus — alternuojančioms konstrukcijoms būtini predikato struktūros pokyčiai — galimas vertinti kaip perteklinis: mat predikato struktūros pakitimus galima nustatyti tik iš jo argumentų struktūros pokyčių, kuriuos apibrėžia trečiasis kriterijus. Tačiau šiuo kriterijumi norėta atsiriboti nuo aplinkybinių termų raiškos įvairavimo atvejų (plg. *Meškos per žiemą miega* ir *Meškos žiemą miega* — aplinkybinių termų pokyčiai nepakeičia pre-

dikato struktūros) ir nuo kitų panašių į alternacijas atvejų (plg. *Jie atplėšė vaiką nuo motinos* ir *Jie atplėšė motiną nuo vaiko* — čia predikato struktūra taip pat nekinta, nes predikatas abiem atvejais atveria identiškas pozicijas tik jas užima skirtingi situacijos dalyviai).

Trečiasis kriterijus — tai, kad sintaksinėmis alternacijomis laikytini tik subjekto ir / ar tiesioginio objekto įvairuojantys raiškos atvejai — nubrėžia aiškią ribą tarp dviejų grynai struktūrinių — subjekto ir tiesioginio objekto — sintaksinių pozicijų ir iš dalies sintaksinės, iš dalies semantinės netiesioginio objekto[7] pozicijos. Netiesioginio objekto gramatinė funkcija koreliuoja su kompaktiška semantinių vaidmenų grupe (recipientas / beneficientas / eksperienceris / adresatas), ir nerasta tokių atvejų, kur keli skirtingi vieno veiksmažodžio įtraukiami termai pretenduotų užimti naudininko objekto sintaksinę poziciją. Naudininko objektu realizuotas termas, kaip ir kiti tolimesnių objektų arba aplinkybių pozicijoje realizuoti aplinkybiniai termai, gali nebent būti paaukštinamas į tiesioginio objekto poziciją (sakiniai (4), (7)), bet neįsivaizduojamas žemesnėje aplinkybinėje pozicijoje realizuoto aplinkybinio termo paaukštinimas į naudininko objekto poziciją, ar juo labiau subjekto arba objekto pozicijoje realizuoto argumento pažeminimas į naudininko objekto poziciją. Ir visiškai priešingai nei ką tik aptartoji netiesioginio objekto gramatinė funkcija, subjektas ir tiesioginis objektas, nors ir prototipiškai suvokiami kaip koreliuojantys atitinkamai su agento ir patiento semantiniais vaidmenimis, bet leidžia į šias pozicijas paaukštinti ir bet kuriuos kitus semantinius vaidmenis turinčius aplinkybinius termus.

Aptariant lietuvių kalbos naudininko objektų vaidmenį alternacijose, naudinga būtų apžvelgti anglų kalbos „datyvines“ alternacijas, dar kitaip vadinamas „datyviniu poslinkiu“ (*dative shift*), plg.:

(10) a. *John handed the scarf to Mary.*
‚Džonas padavė šaliką Merei‘
b. *John handed Mary the scarf.*
‚Džonas padavė Merei šaliką‘
(Pavyzdžiai iš Shaumyan 2006: 236.)

Sakinys (10b) dar vadinamas dvigubo objekto (*double object*), arba ditranzi-

[7] Čia sąvokai „netiesioginis objektas“ suteikiama siauresne reikšmė nei tradicinėje lietuvių kalbos gramatikoje, ir omenyje turimi tik naudininko objektai, turį recipiento / beneficiento ir pan. semantinį vaidmenį.

tyvine, konstrukcija, o šios konstrukcijos užima išskirtinę padėtį anglų kalbos gramatikoje, mat vaidina lemiamą vaidmenį skiriant recipientinius / beneficientinius objektus nuo kitų aplinkybinių sakinio elementų (*oblique*) ir priskiriant jiems netiesioginio objekto gramatinę funkciją. Kitaip tariant, jei ne ditranzityvinės konstrukcijos, kur recipiento / beneficiento semantinį vaidmenį turintis termas realizuojamas kaip pagrindinis sakinio objektas (*primary object*) ir todėl netenka prielinksninio žymėjimo (plg. *Mary* sakinyje (10b) ir *to Mary* sakinyje (10a)), nebeliktų jokio rimtesnio pagrindo prielinksnine konstrukcija realizuojamą termą sakinyje (10a) išskirti iš kitų, taip pat su prielinksniais išreiškiamų aplinkybinių termų. Taigi anglų kalboje skirtį tarp pagrindinių gramatinių funkcijų — subjekto ir tiesioginio objekto — ir aplinkybių nubrėžti lengviau nei lietuvių kalboje: anglų kalboje aplinkybėmis laikoma visa tai, kas realizuojama prielinksninėmis konstrukcijomis. Išimtį, kaip jau minėta, čia sudaro tik su recipientiniais / beneficientiniais objektais koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos. Toliau kalbant apie anglų kalbos „datyvines“ alternacijas dar paminėtina tai, kad jose dalyvauja veiksmažodžiai, pagal reikšmę apibendrintai priskiriami „davimo“ veiksmažodžių semantinei grupei[8]. Jei bandytume veiksmažodžio reikšmės aspektu lyginti anglų kalbos „datyvines“ alternacijas su lietuvių kalbos alternacijomis, kuriose dalyvauja recipiento (plg. sakinį (7)) ar beneficiento (plg. sakinį (4)) vaidmenis turintys termai, pirmiausia pamaty-

[8] „Datyvinių“ alternacijų ditranzityvinės konstrukcijos anglų ir kitose kalbose dažniausiai realizuojamos su fizinį perdavimą (*transfer*) reiškiančiais veiksmažodžiais, kaip antai ‚duoti', ‚suteikti', ‚parduoti', ‚grąžinti' ir pan. Tokiais veiksmažodžiais koduojamas įvykis, kur agentas kauzuoja objekto perėjimą kito gyvo objekto (t. y. recipiento, gavėjo, arba būsimo posesoriaus) nuosavybėn. Ditranzityvinėms konstrukcijoms daugelyje kalbų labai artimos yra benefaktyvines (*benefactive*) konstruckcijos. Benefaktyvines situacijas (t. y. atliekamas kieno nors naudai) reiškiančius veiksmažodžius dažnai nelengva atriboti nuo ką tik aptartų fizinį perdavimą žyminčių veiksmažodžių, pavyzdžiui, anglų kalbos ditranzityvinė konstrukcija *She brought me a coffee* ‚Ji atneše man kavos' gali būti parafrazuojama ir „datyvine“ konstrukcija *She brought a coffee to me* ‚Ji atneše kavos man', ir benefaktyvine konstrukcija *She brought a coffee for me* ‚Ji atnešė kavos man (del manęs)'. Kaip ką tik matėme anglų kalboje, tai pat ir daugelyje kitų kalbų benefaktyvines situacijas žymį veiksmažodžiai galimi realizuoti ditranzityvinėse konstrukcijose, ir tai dažnai apsunkina recipiento ir benefaktyvo (beneficiento) semantinių vaidmenų diferenciaciją. Tačiau kitaip nei fizinį perdavimą reiškiančių veiksmažodžių atveju, benefaktyvo semantinį vaidmenį turįs situacijos dalyvis gali būti realizuojamas net su intranzityviniais veiksmažodžiais, pavyzdžiui, *She sang for me* ‚Ji dainavo man (dėl manęs)' (Malchukov, Haspelmath & Comrie 2007).

tume, kad lietuvių kalbos atvejai su beneficientiniu naudininku atribotini nuo anglų kalbos atvejų, nes čia termų turimas beneficiento vaidmuo nėra susijęs su „davimo“ semantika, ir tokio tipo lietuviškos alternacijos veikiau vertintinos kaip lokatyvinių alternacijų atmaina, plg.:

(11) a. *Moteris (ap-, už-) vilko paltuką mergytei / ??ant mergytės / ?manekenui / ant manekeno.*
b. *Moteris (ap-)vilko mergytę / manekeną paltuku.*
(12) a. *Mama (ap-)avė batukus vaikui / *ant vaiko / ant (mažų) kojyčių / *(mažoms) kojytėms.*
b. *Mama (ap-)avė vaiką / mažas kojytes batukais.*

Sakiniuose (11) ir (12) (dar plg. sakinį (4)) naudininku žymimų termų (*mergytei, vaikui*) gyvumo požymis neleidžia jų išreikšti prielinksnine konstrukcija, kaip tai yra būdinga lokatyvams. Kad beneficiento semantinis vaidmuo esmiškai yra susijęs su vardažodžių gyvumo hierarchija (Silverstein 1976: 112–171), liudija ir tai, kad sakinyje (11) ir negyvas daiktas galimas žymėti naudininku (*manekenui*) arba gyvo padaro (bet ne žmogaus!) dvejopo žymėjimo galimybė, plg. *Užgaubk arkliui / ant arklio gūnią*. Be to, ir tokius alternacijas leidžiančius veiksmažodžius, kaip *vilkti, auti, muturiuoti* ir pan., priskirti „davimo“ predikatų semantinei grupei vargu ar galėtume. Su anglų kalbos „datyvinėmis“ alternacijomis reikšmės atžvilgiu iš minėtų lietuviškų pavyzdžių gali būti palygintas tik sakinys (7): jo veiksmažodžiui (*pa-, ap-)dovanoti* neabejotinai būdinga „davimo“ semantika, dar plg. (*pa-)dalinti obuolių vaikams* ir (*ap-)dalinti vaikus obuoliais*. Ir vis dėlto tokius lietuviškus atvejus kol kas atribosime nuo anglų ir kitų panašaus tipo kalbų „datyvinių“ alternacijų jau vien dėl to, kad tokiose kalbose objekto funkcijų pasiskirstymo neryškumą (plg. Holvoet 2009: 48–55) rodančios ditranzityvinės konstrukcijos yra glaudžiai susijusios su fiksuota žodžių tvarka sakinyje (Rappaport Hovav & Levin 2008: 160–163). Be to, atidžiau pasižiūrėjus matyti, kad ir „datyvines“ alternacijas leidžianti anglų kalbos veiksmažodžių grupė yra heterogeniška, pavyzdžiui, čia galime skirti *give* ‚duoti‘ ir *throw* ‚mesti‘ veiksmažodžių semantines grupes: pirmosios grupės veiksmažodžiai nepabrėžia temos semantinį vaidmenį turinčio argumento lokacijos kitimo semantinio aspekto, todėl abu alternuojantys sakiniai visada sietini su kauzuojamos posesijos reikšme, o antrosios grupės veiksmažodžiai minėtąjį semantinį aspektą kaip tik pabrėžia, todėl jų alternuojantys sakiniai gali turėti arba

kauzuoto judėjimo, arba kauzuotos posesijos reikšmes (Rappaport Hovav & Levin 2008; Jackendoff 1990: 197–200). Lietuviški recipientinių termų alternavimo atvejai veiksmažodžių reikšmės atžvilgiu turi būti ištirti išsamiau, tad su anglų kalbos „datyvinėmis" alternacijomis jų kol kas negretinsime.

Ketvirtasis kriterijus — alternuojančių konstrukcijų parafraziškumas ar net loginis teiginių ekvivalentumas — yra pirmiausiai į akis krintantis ir ryškiausias tiriamųjų atvejų požymis, kaip tuojau paaiškės, ne mažiau svarbus atribojant alternacijas nuo kitokių reiškinių, plg.:

(13) a. *Jonas išpurškė visus mano dažus* (*ant namo sienos*).
b. **Jonas išpurškė namo sieną visais mano dažais.*
c. *Jonas išpurškė namo sieną mano dažais.*
(14) a. *Jonas purškė mano dažus ant visų namo sienų.*
b. *Jonas* (*api-, iš-*)*purškė visas namo sienas mano dažais.*

Sakinyje (13a) veiksmažodis *išpurkšti* reiškia ‚purškiant išnaudoti, išeikvoti ką nors', o sakinio (13c) veiksmažodžio reikšmė yra ‚purškiant kokį nors skystį ar pan., padengti juo tam tikrą paviršių' — taigi šių sakinių veiksmažodžių reikšmės yra skirtingos, todėl ir šie sakiniai jokiu būdu negali būti vienas kito parafrazėmis, vadinasi, jie negali būti laikomi alternacijomis. Be to, su sakinio (13a) veiksmažodžio reikšme derantis tiesioginio objekto kvantifikatorius (*visus*), neleidžia atitinkamos realizacijos su „paviršiaus padengimo" reikšme, plg. sakinį (13b). Sakiniai (14ab) galimi suvokti kaip parafrazės, tačiau vienas kito reikšmių „talpumo" atžvilgiu jie išsidėsto asimetriškai, plg.: iš to, kad *Jonas* (*api-, iš-*)*purškė visas namo sienas mano dažais* išplaukia tai, kad *Jonas purškė mano dažus ant visų namo sienų*, bet ne atvirkščiai. Šį alternuojančių sakinių reikšmių „talpumo" asimetriškumą lemia vienam iš sakinių (pavyzdžiui, 14b) būdinga holistinė sema (žyminti, kad objektas yra veiksmo visiškai arba bent didžia dalimi apimtas). Tai būdinga didžiajai daugumai lokatyvinių alternacijų (t. y. tokioms alternacijoms, kur, apibendrintai suvokiant, lokacijos semantinį vaidmenį turintis aplinkybinis termas paaukštinamas į subjekto (2b) arba tiesioginio objekto poziciją (3b, 5b, 6b, 8b, 9b, 14b). O tais atvejais, kai alternuoja ne lokatyvinio, o beneficientinio / recipientinio objekto raiška, sakinius dažniausiai galima vertinti kaip ekvivalenčius, greičiausiai dėl to, kad čia holistinės semos, jei ją ir galima įžvelgti, efektas kitoks nei lokatyvinėse alternacijose, plg.: jei tiesa, kad *Mama apvilko paltuką vaikui*, tai tiesa, kad *Mama apvilko vaiką*

paltuku, ir atvirkščiai — jei tiesa, kad *Mama apvilko vaiką paltuku,* tai tiesa, kad *Mama apvilko paltuką vaikui.* Tad patikslinant šį kriterijų reikėtų pridėti, kad lokatyvinių alternacijų atveju sakiniai galimi vertinti kaip parafrazės, tačiau jų reikšmių santykis (dėl holistinės semos) yra asimetriškas: vienas jų (3b, 5b, 6b, 8b, 9b, 14b) implikuoja kito (atitinkamai 3a, 5a, 6a, 8a, 9a, 14a) informaciją, bet ne atvirkščiai. Vadinasi, loginis teiginių ekvivalentumas būdingas ne visiems argumentų raiškos alternacijų atvejams, tačiau alternuojančių sakinių parafrazinis santykis, kaip matėme, yra labai svarbus aptariamųjų reiškinių požymis.

Pabaigoje dar kartą akcentuotina, kad alternacijų reiškiniui priskiriama sakinių pora turi atitikti visus keturis kriterijus.

1.2. Pasyvizacija

Šiame skyriuje tik apibrėžiamas pasyvizacijos reiškinys, t. y. aptariama jo padėtis kalbos sistemoje ir būdingiausios charakteristikos, o tokių klausimų, kaip aktyvinių ir atitinkamų pasyvinių konstrukcijų santykis arba netipiniai pasyvizacijos atvejai, svarstymas perkeliamas į skyrius, kur apžvelgiamos skirtingų teorinių modelių pozicijos diatezės alternavimo reiškinių atžvilgiu.

Pirmiausia paminėtina, kad pasyvizacijos reiškinys yra vertintinas kaip subkategorija rūšies superkategorijos atžvilgiu (Mel'čuk 1993). Apibendrintai rūšį[9] galima apibūdinti kaip operaciją, kuri per tam tikras opozicijas (pavyzdžiui, aktyvinė — pasyvinė konstrukcijos arba aktyvinė — medialinė

[9] Žvelgiant iš kalbų tipologijos perspektyvos, rūšies kategorija apima funkcijų atžvilgiu labai panašius, tačiau realizacijos būdų (arba skirtingų realizacijos lygmenų) atžvilgiu labai įvairius reiškinius, kaip antai Filipinų kalboms būdinga **fokuso rūšis** (*focus voice*), kuri nepakeičia termų sintaksinio statuso, tačiau žymi sakinio informacinės struktūros (t. y. temos ir remos) pokyčius: atitinkamas veiksmažodinės leksemos žymiklis koindeksuoja fokuse esančio termo semantinį vaidmenį; **inversinę rūšį** (*inverse voice*) turinčiose kalbose argumentų paskyrimo loginiu subjektu ir loginiu objektu alternacijos orientuojamos pagal predikacijos referentų ontologinio iškilumo / neiškilumo hierarchiją (kurios subhierarchijomis laikytinos potencialaus agentyvumo ir gyvumo hierarchijos); **išvestinė rūšis** (*derived voice*), skirtingose kalbose apimanti įvairias žymėjimo strategijas, leidžiančias alternatyviai priskirti vieną aukščiausią — subjekto — poziciją skirtingiems argumentams (pavyzdžiui, aktyvinės — pasyvines alternacijos); **pamatine rūšimi** (*basic voice*) vadinamos aktyvinės — medialinės alternacijos (Klaiman 1991).

konstrukcijos) realizuoja skirtingą argumentų sintaksinių pozicijų pasiskirstymą (kitaip tariant, diatezę) nepakeisdama propozicinės (t. y. teiginių teisingumo) reikšmės. Dar vienas rūšies reiškiniams apibrėžti svarbus požymis yra tai, kad visi čia vykstą diatezės pakitimai yra žymimi veiksmažodžio struktūroje. Skirtingose kalbose žymėjimo strategijos gali skirtis, tad apibendrinus pasyvinių konstrukcijų žymėjimo galimybes, pastebėtina, kad kalbos gali turėti griežtai morfologinį pasyvą (kai pasyvizacijos afiksas jungiamas tiesiog prie veiksmažodžio (pavyzdžiui, japonų kalboje), realizuojamas infiksu (tagalų (*tagalog*, Filipinai) kalboje) ar balsių kaita (hebrajų, arabų kalbose)) arba perifrastinį pasyvą, realizuojamą pagalbiniu veiksmažodžiu ir tranzityvinio veiksmažodžio specialia forma (pavyzdžiui, vadinamu neveikiamosios rūšies dalyviu) (pavyzdžiui, lietuvių, vokiečių, anglų kalbose). Kartais viena kalba gali turėti kelis žymėjimo būdus (pavyzdžiui, rusų kalboje greta produktyvių perifrastinių pasyvinių formų, egzistuoja ir kitas žymėjimo būdas sangrąžiniu afiksu (*-sja*), plg. *Doma strojat-sja rabočimi* ‚Namai (yra) statomi darbininkų'). Ir tik labai retais atvejais pasyvizacijos procesas veiksmažodžio struktūroje nežymimas jokiu specialiu žymikliu, tik veiksmažodžio derinimu su atitinkamos vardažodžių klasės subjektu (pavyzdžiui, suahelių (*swahili,* bantu kalbų grupė) kalboje) (Keenan & Dryer 2007: 332–339).

Toliau aptarsime pasyvizacijos funkcijas ir šį reiškinį lydinčius procesus. Pasyvizacija, kaip ir visi rūšies kategorijos reiškiniai, išlaiko nepakitusią teiginio reikšmę (vadinamą semantinį turinį), tad aktyvinės ir atitinkamos pasyvinės konstrukcijų realizuojami skirtumai pirmiausia yra pragmatinio pobūdžio (t. y. pertvarką sakinio aktualiąją skaidą). Tačiau skirtingai nei dauguma kitų aktualiosios skaidos skirtumų žymėjimo priemonių, vertintinų kaip sakinio lygmens operacijos, pavyzdžiui, loginis sakinio kirtis, žodžių tvarkos sakinyje inversija, iškeltinės temos (žr. Holvoet 2003: 79–98), pasyvizacija yra predikato lygmens operacija (Keenan & Dryer 2007: 325–328). Apibendrintai pasyvinių konstrukcijų realizavimas apima šiuos pagrindinius procesus: iškiliausio (teminio) argumento nustūmimą į antrą planą (*backgrounding*), t. y. į aplinkybinę poziciją, tokiu būdu pažeminant (*demotion*) jo sintaksinį statusą, arba neteminio argumento iškėlimą į priešakinę (teminę) poziciją sakinyje (*foregrounding*), taip paaukštinant (*promotion*) jo sintaksinį statusą (t. y. realizuojant sintaksinėje subjekto pozicijoje), plg.:

(15) a. *Jonas pastatė namą.*
b. *Namas buvo (Jono) pastatytas.*
(16) a. *John kissed Marry.*
‚Jonas pabučiavo Merę'
b. *Mary was kissed (by John).*
‚Merė buvo (Jono) pabučiuota'

Ir lietuvių (15b), ir (16b) anglų kalbos pasyviniuose sakiniuose, lyginant juos su atitinkamais aktyviniais jų variantais, įvyksta abiejų tipų operacijos: iškiliausio (agentinio) argumento (*Jonas, John*) detopikalizacija, realizuojant jį aplinkybinėje sintaksinėje pozicijoje, ir antrojo pagal iškilumą (patientinio) (*namą, Marry*) argumento topikalizavimas, realizuojant jį subjekto pozicijoje. Tačiau abi kalbos leidžia agentinį argumentą pasyviniuose sakiniuose pagal poreikius išreikšti arba ne. Ir čia svarbu atsakyti į klausimą, kurią pasyvinę konstrukciją — su realizuota agento fraze, t. y. „ilgąją" pasyvinę konstrukciją (*long / agented passive*) ar be agento frazės, „trumpąją" pasyvinę konstrukciją (*short / agentless passive*) — laikyti pamatine. O su pastaruoju klausimu susijęs ir kitas: kuris pasyvizacijos procesų — koduojamos situacijos dalyvio iškėlimas į priešakinę (teminę) poziciją ir atitinkamai sintaksinio statuso paaukštinimas ar jo nustūmimas iš iškiliausios pozicijos ir atitinkamai sintaksinio statuso pažeminimas — sudaro šio reiškinio esmę. Ir čia esama įvairių nuomonių. Pavyzdžiui, Givónas mano, kad pasyvizacija yra toks procesas, kuris paaukština į pagrindinę teminę poziciją neagentinį argumentą. Ir dėl to, kad kalbos turi kodavimo priemones, kurios identifikuoja pagrindinį teminį argumentą kaip subjektą, paaukštinimo procedūra pasyvinėje konstrukcijoje taip pat gali įtraukti ir subjektyvizaciją (Givón 1979: 186). Šios operacijos naudai galėtų liudyti ir tai, kad neagentinio argumento paaukštinimas į subjekto poziciją būtinai įtraukia ir agentinio argumento pažeminimo operaciją, bet ne atvirkščiai — taigi pažeminimas galėtų būti vertinamas kaip paaukštinimo procedūros pasekmė. Tačiau esama nemažai kalbų, kaip antai latvių kalba (17) ir *taba* kalba (Indonezija) (18), kurios pasyvinėse konstrukcijose visai neleidžia pažemintojo agentinio argumento realizacijos, plg.:

(17) *Es* *tieku* *mācīts* (**no mātes*).
1SG tapti-1SG mokyti:PART.PASS.PRAES
‚Aš esu mokomas'

(18) a. *i* *n=bes* *niwi.*
3SG 3SG-nulupti kokoso riešutas
‚Ji nulupo kokoso riešutą'
b. *niwi* *ta-bhes* *do.*
kokoso riešutas DEAGENT-nulupti REALIS
‚Kokoso riešutas buvo nuluptas'
(Pavyzdžiai iš Keenan & Dryer 2007: 331.)

Sakinyje (18b) pasyvinį predikatą žymintis prefiksas bendresne prasme nurodo agento nebuvimą ir prisijungdamas prie semantiškai tranzityvių veiksmažodžių atlieka pasyvizacijos žymiklio funkciją drauge parodydamas, kad vienintelis tokio veiksmažodžio argumentas atitinka aktyvinio sakinio patientą (ibid., 331). Šie faktai kartu su beasmenėmis pasyvinėmis konstrukcijomis (plg. lotynų kalbos beasmenę pasyvinę konstrukciją (b): a. *Boni cives* (NOM.PL) *legibus* (DAT.PL) *parent* ‚Geri piliečiai įstatymams paklūsta' ir b. *Legibus* (DAT.PL) (*a bonis civibus*) *paretur* ‚Įstatymams (gerų piliečių) yra paklūstama' (Keenan & Dryer 2007: 347)), ir intranzityvinių veiksmažodžių pasyvizacijos atvejais (plg. vokiečių kalbos beasmenę pasyvinę konstrukciją su intranzityviniu veiksmažodžiu *Gestern wurde getanzt* ‚Vakar buvo šokta' (ibid., 346)) liudija agentinio argumento nustūmimo į antrą planą (per jo sintaksinio statuso pažeminimą) naudai[10]. Šios pozicijos toliau bus laikomasi ir čia, todėl pamatinėmis laikomos pasyvinės konstrukcijos su neišreikšta agento fraze (plg. Keenan & Dryer 2007: 328–342, Mel'čuk 1993: 21, Desclés, Guentchéva & Shaumyan 1985: 26–27, 42–46).

1.3. Aplikatyvinės konstrukcijos

Kaip jau minėta, šios konstrukcijos būdingos neindoeuropiečių kalboms, pavyzdžiui, jos yra itin išvystytos Afrikos bantu grupės kalbose. Trumpai šis

[10] Kaip papildomą argumentą už pažeminimo operaciją veikiausiai galima traktuoti ir tokius netipinius pasyvizacijos atvejus, kur pasyvineje konstrukcijoje tiesioginio objekto pozicijoje realizuojamas ir patientinis argumentas, plg.: a. *U nej trèx teljat* (ACC) *zarezano* (PART.PASS.SG.N) ‚pžd. pas ją tris veršiukus papjauta' (Mel'čuk 1993: 24) ir b. *Šunelis šiandie tebėra nieko neduotas* (Jablonskis 1997: 140). Pirmuoju atveju (a) pasyvinė konstrukcija yra beasmene, o antruoju (b) į subjekto poziciją paaukštintas recipientinis argumentas, tačiau abiem atvejais patientinio argumento padėtis, lyginant su atitinkamais aktyviniais sakiniais nepakinta — jie išlieka objekto pozicijoje.

reiškinys apibūdintinas kaip aplinkybinio termo paaukštinimas į tiesioginio objekto (arba pagrindinio objekto) poziciją. Šis procesas veiksmažodžio struktūroje visada yra žymimas aplikatyvine priesaga. Apžvelkime keletą čičeva (*chichewa*) kalbos (bantu kalbų grupė) pavyzdžių[11]:

(19) a. *Ndi-na-tumiz-a* *kalata* *kwa* *mfumu.*
1SG.SUBJ-PRAET-siųsti-ASP laiškas viršininkui
‚Aš nusiunčiau laišką viršininkui'

b. *Ndi-na-tumiz-ir-a* *mfumu* *kalata.*
1SG.SUBJ-PRAET-siųsti-APPL-ASP viršininkas laiškas
‚Aš nusiunčiau viršininkui laišką'

(20) a. *Msangalatsi* *a-ku-yend-a* *ndi* *ndodo.*
pramogininkas(1) SUBJ(1)-PRAES-vaikščioti-ASP su lazda
‚Pramogininkas vaikšto su lazda'

b. *Msangalatsi* *a-ku-yend-er-a* *ndodo.*
pramogininkas(1) SUBJ(1)-PRAES-vaikščioti-APPL-ASP lazdą
‚pžd. Pramogininkas vaikšto lazdą'
(Pavyzdžiai iš Kroeger 2004: 64.)

Sakiniuose (19a) ir (20a) prielinksninėmis konstrukcijomis realizuoti aplinkybiniai termai (*kwa mfumu, ndi ndodo*) įgyja kitą sintaksinį statusą sakiniuose (19b) ir (20b) — čia jie jau yra tiesioginiai objektai. Toks aplinkybinio termo paaukštinimo į tiesioginio objekto poziciją procesas visada yra aplikatyvine priesaga žymimas predikato struktūroje — čičeva kalboje tai yra priesaga (*-ir-* ~ *-er-*). Čia galėtų kilti klausimas, ar tikrai sakiniuose (19b) ir (20b) termai *mfumu* ir *ndodo* yra objektai. Tuojau pamatysime, kad minėtųjų termų objektiškumą liudija žodžių tvarka, veiksmažodžio derinimas su objektu ir pasyvizacijos refleksai. Sakinyje (19a) be prielinksnio išreikštas (t. y. raiškos aspektu nežymėtas) termas (*kalata*) užima poziciją iš karto po veiksmažodžio, o sakinyje (20b) šią poziciją jau užima termas (*mfumu*), taip pat realizuotas ne prielinksnine konstrukcija. Sakinys (20b) yra ditranzityvus (arba kitaip — dvigubo objekto konstrukcija), nes čia yra du nežymėti objektiniai komplementai, tačiau aplikatyvinėse konstrukcijose (t. y. kurių veiksmažodis turi aplikatyvinę priesagą) paaukštintasis objektas, turintis recipiento / beneficiento semantinę funkciją, realizuojamas pirmoje

[11] Duomenys apie čičeva kalbos aplikatyvines konstrukcijas pateikiami iš Kroeger (2004: 63–71).

poveiksmažodinėje pozicijoje prieš kitą, taip pat raiškos atžvilgiu nežymėtą objektinį komplementą, turintį temos semantinę funkciją. Daugumoje kalbų, turinčių dvigubo objekto konstrukcijas, pagrindinis objektas taip pat realizuojamas pirmoje poveiksmažodinėje pozicijoje (plg. anglų kalbos ditranzityvinę konstrukciją (10b)). Be to, čičeva kalboje veiksmažodis privalomai yra derinamas gimine[12] su subjektu, o su objektu šis derinimas yra neprivalomas. Jei veiksmažodis neturi derinimo su objektu žymiklio, objektas būtinai turi būti realizuojamas iškart po veiksmažodžio. Tačiau kai veiksmažodis turi išreikštą derinimo su objektu žymiklį, objektas neprivalo būti realizuotas pirmoje poveiksmažodinėje pozicijoje. Čičeva kalbos aplikatyvinių konstrukcijų paaukštintasis (arba aplikatyvis (*applied object*)) objektas, jei veiksmažodis neturi išreikšto derinimo žymiklio, realizuojamas iškart po veiksmažodžio, o jeigu derinimo su objektu žymiklis išreikštas, objektas gali būti realizuotas ir kitur arba visai neišreikštas, plg.:

(21) *Amayi* [*a-ku-mu-tumb-ir-a* *mtsuko*]$_{VP}$
Moteris(1) SUBJ(1)-PRAES-OBJ(1)-lieti-APPL-ASP puodelis(3)
(*mwana*).
vaikas(1)
‚Moteris lieja jam (vaikui) puodelį'
(Pavyzdys iš Kroeger 2004: 67.)

Čia (21) veiksmažodis rodo derinimą gimine su pagrindiniu objektu (*mwana*), kuris yra realizuotas už veiksmažodinės frazės ribų, ar net gali būti visai neišreikštas. Toliau aptartini pasyvizacijos duomenys, kurie taip pat patvirtina, kad aplikatyvinių konstrukcijų paaukštintieji termai yra tiesioginiai (ar pagrindiniai) objektai, plg.:

(22) a. *Ndodo* *i-ku-yend-er-edw-a.*
lazda(9) SUBJ(9)-PRAES-vaikščioti-APPL-PASS-ASP
‚Lazda yra vaikštoma'
b. **Ndodo* *i-ku-yend-edw-a* *(ndi).*
lazda(9) SUBJ(9)-PRAES-vaikščioti-PASS-ASP su
(‚pžd. Lazda yra vaikštoma su')

[12] Čičeva kalba turi sudėtingą giminės kategorijos sitemą, kurią sudaro 18 gimines klasių, glosuojant gimines klasė nurodoma skliausteliuose arabiškais skaitmenimis.

Pasyviniame sakinyje (22a) (pasyvinis veiksmažodis žymimas priesaga *-idw-* ~ *-edw-*) subjektas yra instrumento semantinį vaidmenį turintis termas *ndodo*, tačiau šio sakinio veiksmažodis turi ir aplikatyvinę priesagą (*-er-*), rodančią, kad *ndodo* yra paaukštintas objektas, plg. sakinius (20a) ir (20b), kuriuose aptariamasis termas yra atitinkamai aplinkybė ir objektas. Sakinio (22b) veiksmažodis neturi aplikatyvinės priesagos, rodančios, kad *ndodo* yra paaukštintasis objektas, todėl ir jo iškėlimas į subjekto poziciją pasyviniame sakinyje yra negalimas. Aplikatyvinių ditranzityvinių sakinių predikatas, kaip antai (19b), leistų tik recipiento, bet ne temos semantinį vaidmenį turintį objektą (t. y. pagrindinį objektą) realizuoti subjektu pasyvinėje konstrukcijoje.

Tad apibendrinkime: aplikatyvinių konstrukcijų paskirtis — paaukštinti aplinkybinį termą į objekto sintaksinę poziciją. Šis procesas visada yra lydimas predikato struktūros pakitimų, kuriuos čičeva kalboje žymi visada išreiškiama aplikatyvinė priesaga. Į aplikatyvinių konstrukcijų reiškinį labai panašios skyriuje 1.1. aptartos vokiečių kalbos lokatyvinės alternacijos (dar žr. 6 išnašą). Šiame straipsnyje aplikatyvinės konstrukcijos pasitelkiamos ne tik tam, kad paliudytų gausią diatezės alternavimo reiškinių įvairovę, bet pirmiausia dėl to, kad jas įvairūs teoriniai modeliai dažnai naudoja pagrįsti savo hipotezėms apie kitus argumentų alternavimo reiškinius.

1.4. Apibendrinamosios pastabos

Apžvelgus visus tiriamuosius reiškinius galima apibendrinti ir palyginti, kaip juose atsispindi šie aspektai: (i) alternuojančių sakinių reikšmės ir funkcijų pakitimai, (ii) kurių sintaksinių pozicijų raiška paliečiama ir (iii) kaip argumentų statuso pasikeitimas atspindimas veiksmažodžio struktūroje. Žvelgiant į visus tiriamuosius atvejus pirmiausia pastebimas alternuojančių sakinių parafrazinis santykis, o apibendrintai apie visus šiuos reiškinius galima teigti, kad jie funkcionuoja kaip sugramatintos aktualiosios skaidos pokyčių raiškos priemonės. Aktyvinės / pasyvinės alternacijos tipiniais atvejais apima abiejų pagrindinių sintaksinių pozicijų — ir subjekto, ir tiesioginio objekto — raiškos pakitimus. Aplikatyvinėmis alternacijomis realizuojamas tik tiesioginio objekto raiškos įvairavimas. Skyriuje 1.1. aptarti įvairūs argumentų raiškos alternavimo atvejai leidžia įvairuoti subjekto ir / arba tiesioginio objekto raiškai. Be to, jeigu aktyvinėse / pasyvinėse ir aplikatyvinėse alternacijose argumentų sintaksinio statuso pakitimai visada yra atitinkamai

žymimi veiksmažodžio struktūroje, tai kitos argumentų raiškos alternacijos šiuo atžvilgiu elgiasi labai įvairiai: pavyzdžiui, vokiečių kalbos lokatyvinių alternacijų didžioji dauguma atvejų žymima veiksmažodžio priešdėliu *be-*, anglų kalbos alternacijose veiksmažodis niekada neturi jokio išorinio žymiklio, lietuvių kalba čia elgiasi nenuosekliai — dažnai tas pats veiksmažodis leidžia alternaciją ir be jokių žymiklių, ir su atitinkamu priešdėliniu vediniu, tačiau daug yra ir tokių atvejų, kur viena iš alternuojančių konstrukcijų galima sudaryti tik su atitinkamu priešdėliniu veiksmažodžiu. Šiuos su alternacijų procesų žymėjimo veiksmažodžio struktūroje susijusius nevienodumus skirtingi teoriniai modeliai traktuoja skirtingai. Akivaizdu, kad visi tiriamieji reiškiniai turi nemažai bendra, tačiau ar tai tikrai yra pakankamas pagrindas juos gretinti ir ieškoti bendrų šiuos procesus reguliuojančių principų? Ir į šį klausimą vieno atsakymo negali būti. Tačiau visų tiriamų reiškinių apibrėžimo pagrindu pasirinkę diatezės sąvoką, galime šiuos reiškinius vertinti kaip vieno veiksmažodžio įtraukiamų semantinių kintamųjų (termų) skirtingas sintaksinių pozicijų išsidėstymo schemas. Toliau nuoseklus tokios pozicijos laikymasis netgi leidžia visus šiuos reiškinius traktuoti kaip vienos superkategorijos — rūšies kategorijos — subkategorijas, jeigu rūšis apibrėžiama kaip kaitybinė[13] (*inflectional*) kategorija, specifikuojanti veiksmažodinės leksemos pagrindinės diatezės modifikacijas (Mel'čuk 1993: 11). Čia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad viena diatezių tokiu atveju traktuojama kaip pamatinė (*basic*), o kitos — kaip jos modifikacijos, ir tai dažniausiai išreiškiama atitinkamu žymikliu veiksmažodinėje leksemoje[14].

[13] Sąvoką „kaitybinė kategorija" čia reikėtų suprasti kiek kitaip nei įprasta (t. y. ne kaip pilnų morfologinių priešpriešų paradigmą), nes, pavyzdžiui, lietuvių kalboje veikiamosios ir neveikiamosios rūšies priešprieša yra būdinga tik dalyviams, bet ne finitinėms veiksmažodžių formoms, o rūšies reikšmės skirtumai išreiškiami veiksmažodiniu junginiu, ir tai yra viena iš priežasčių, kodėl lietuvių kalbos veikiamosios ir neveikiamosios rūšies opozicijos veikiau vertintinos kaip semantinė kategorija, bet ne kaip kaitybinė. Be to, lietuvių kalboje negalima nustatyti griežto paradigminio atitikimo tarp veikiamosios ir ją atitinkančios neveikiamosios formų (plg. Holvoet & Semėnienė 2004: 36–41). Rūšies „kaitybiškumą" čia reikėtų sieti su pagrindinės (*basic*) veiksmažodžio diatezes (t. y. argumentų semantinių vaidmenų ir sintaksinių funkcijų konfigūracijos) modifikacijas dažniausiai lydinčiu atitinkamu žymėjimu veiksmažodžio struktūroje (plg. Mel'čuk 1993: 5–13).

[14] Tai, kad kai kuriais alternacijų atvejais kai kuriose kalbose veiksmažodis neturi jokio papildomo žymiklio, nelaikoma pagrindu tokius atvejus atriboti nuo turinčių atitinkamus žymiklius (plg. Mel'čuk 1993: 25–29).

Vertinant iš tokios perspektyvos, tiriamųjų reiškinių gretinimas tikrai yra pagrįstas.

2. TEORINIŲ MODELIŲ APŽVALGA

Prieš pereinant prie skirtingų teorinių modelių pozicijų diatezės alternacijų klausimu apžvalgos akcentuotina, kad pagrindinis dėmesys čia bus kreipiamas į argumentų raiškos alternacijų (t. y. skyriuje 1.1. aptartų reiškinių) atvejus, o aktyvinės / pasyvinės ir aplikatyvinės alternacijos dažniausiai bus pasitelkiamos argumentavimo tikslais. Kaip jau minėta įžanginiame skyriuje, visus aptariamus teorinius modelius galima skirti į dvi grupes — konstrukcinius modelius ir visus kitus, kuriems būtų sunku rasti vieną bendrą pavadinimą.

2.1. Generatyvinė, reliacijų gramatikos ir „leksinių taisyklių“ modeliai

Visiems šiems teoriniams modeliams bendra tai, kad jie vienu ar kitu lygmeniu, pavyzdžiui, sakinio lygmeniu arba predikato semantinės struktūros, t. y. leksinių-semantinių reprezentacijų, lygmeniu siekia apibrėžti alternuojančias konstrukcijas siejantį ryšį. Pirmiausia aptarkime modelius, kuriuose pripažįstami keli sintaksinių reprezentacijų organizacijos lygmenys, kaip antai generatyvinėje ir reliacinėje gramatikose. Generatyvinėje gramatikoje skiriami du sintaksinės struktūros lygmenys — giluminė struktūra (*deep structure*) ir paviršinė struktūra (*surface structure*) — pirmojoje jų sukuriamas pagrindas sakinio semantinei interpretacijai, o antroji yra pagrindas fonologinei reprezentacijai. Transformacinės taisyklės veikia tarp šių dviejų lygmenų. Pavyzdžiui, čia teigiama, kad atitinkamos aktyvinė ir pasyvinė konstrukcijos turinčios bendrą giluminę sintaksinę struktūrą, tik realizuojant pasyvinę konstrukciją dar iki paviršinės struktūros organizacijos pritaikomos specialios transformacinės, vardažodžio[15] perkėlimo (*NP movement*), taisyklės (plg. Radford 2002: 420–435). Į šį teorinį modelį panaši yra reliacijų gramatika, tik kitaip nei generatyvinėje gramatikoje, kur predikato ir

[15] Čia šis terminas interpretuojamas grynai sintaksine prasme ir apima tik veiksmažodžio komplementus (žodžius ar jų junginius).

jo termų santykiai apibrėžiami per jų struktūrinę konfigūraciją (pavyzdžiui, subjektinį santykį turi tiesiogiai sakinio mazgo dominuojamas vardažodis, o objektinį — tiesiogiai veiksmažodinės frazės dominuojamas vardažodis), reliacijų gramatikoje termų turimas santykis predikato atžvilgiu — subjektas, objektas ir netiesioginis objektas — sintaksiniame apraše funkcionuoja tiesiogiai, t. y. kaip primityvios, iš nieko neišvedamos ir jokių kitų elementų pagrindu neapibrėžiamos, sąvokos. Reliacijų gramatikoje kiekviename sintaksinės reprezentacijos lygmenyje, arba sluoksnyje (*stratum*), identifikuojamos termų gramatinės funkcijos, o atitinkamos gramatinių funkcijų kitimus apibrėžiančios taisyklės susieja turimą reprezentaciją su ankstesne, pamatine (*underlying*) reprezentacija ir iš naujo įvertina termų gramatines funkcijas, jeigu turima reprezentacija nėra pradinio lygmens, t. y. jeigu ji apima daugiau nei vieną sluoksnį (Blake 1990). Pavyzdžiui, čia teigiama pasyvines konstrukcijas esant sudarytas bent jau iš dviejų sluoksnių, plg.:

(23) a. *John sent the letter to Mary.*
‚Džonas nusiuntė laišką Merei'
b. *John sent Mary the letter.*
‚Džonas nusiuntė Merei laišką'
c. *The letter was sent to Mary by John.*
‚Laiškas buvo Merei atsiųstas Džono'
d. *Mary was sent the letter by John.*
‚pžd. Merė buvo Džono atsiųstà laišką'
(Pavyzdžiai iš Perlmutter & Postal 1986: 92–93.)

Tik sakinį (23a) galima vertinti kaip vienasluoksnį, kur termas *John* atlieka subjekto, *letter* — tiesioginio objekto, o (*to*) *Mary* — netiesioginio objekto funkcijas. Sakinys (23b) yra dvisluoksnis. Galutiniame sluoksnyje, kurį ir reprezentuoja aptariamas sakinys, jo termai turi šias gramatines funkcijas: *John* — subjekto, *Mary* — tiesioginio objekto, o *letter* — *chōmeur* (pranc. ‚bedarbis'), tačiau pamatinis šios reprezentacijos sluoksnis yra sakinys (23a), atspindintis aukščiau aptartą kitokį termų gramatinių funkcijų pasiskirstymą. Toliau sakinys (23c) yra sakinio (23a) pasyvinis atitikmuo, o sakinys (23d) — sakinio (23b) pasyvinis variantas. Sakinys (23c) yra dvisluoksnis, nes kaip pamatinę turi vienasluoksnę sakinio (23a) reprezentaciją, jame termų funkcijos pasiskirsto taip: *letter* – subjektas, (*to*) *Mary* — netiesioginis objektas, o (*by*) *John* — *chōmeur*. O štai pasyvinis sakinys (23d) apima tris

sluoksnius, nes jau pamatinė jo reprezentacija (23b) buvo dvisluoksnė, termų funkcijos (23d) pasiskirsto taip: *Mary* — subjektas, *letter* — *chōmeur*, (*by*) *John* — *chōmeur* (plg. ibid., 92–95). Sakinių pora (23a) ir (23b) yra „datyvinių" alternacijų atvejis (plg. sakinius (10) skyriuje 1.1.), taigi reliacijų gramatikoje ir „datyvines", ir aktyvines / pasyvines alternacijas realizuoją sakiniai vertintini vienodai — vienas jų yra pamatinis kito (išvestinio) atžvilgiu. Tačiau vienas svarbus aspektas reliacijų gramatikoje, regis, nėra apibrėžiamas: t. y. kaip skirtingų sluoksnių reprezentacijų atžvilgiu kinta atitinkamo predikato padėtis: ar jis išlieka toks pat (nors pakitus termų gramatinėms funkcijoms, tai vargu ar įmanoma), ar predikato pakitimus turėtų savaime atskleisti termų gramatinių funkcijų pakitimai. Be to, čia, regis, visai neatsižvelgiama į atitinkamose alternuojančiose konstrukcijose išreiškiamus morfologinius predikato struktūros pokyčius (pavyzdžiui, pasyvinės formos žymiklius ir pan.) — greičiausiai nuo jų abstrahuojamasi, kaip ir nuo tiesinio žodžių išsidėstymo sakinyje (plg. Blake 1990: 2).

Grįžtant prie to, kaip generatyvinė gramatika traktuoja mums rūpimas diatezės alternacijas, atkreiptinas dėmesys, kad čia tik tarp aktyvinės / pasyvinės alternacijų neabejotinai nustatomas derivacinis santykis, o štai vadinamųjų lokatyvinių ir „datyvinių" alternacijų atveju, net ir remdamiesi vienu teoriniu modeliu, skirtingi tyrinėtojai pateikia skirtingas interpretacijas. Pavyzdžiui, aptariamos gramatikos *Government & Binding* atmainoje Projekcijos dėsnis (*Projection Principle*) reguliuoja, kad visos veiksmažodžio leksinės savybės būtų užkoduojamos derivacijos pradžioje, t. y. dar giluminėje struktūroje. Kiekvieno veiksmažodžio subkategorizacinės savybės (t. y. veiksmažodžio komplementai, jų tipas (realizuojamas prielinksnine konstrukcija (PP) ar be prielinksnio (NP)) ir komplementų tiesinio išsidėstymo sakinyje tvarka (Radford 2002: 339–361)) galimos nuspėti iš jo argumentų teminių savybių, todėl teminiai vaidmenys (pavyzdžiui, agentas, tema ir t. t.) dalyvauja organizuojant veiksmažodžio sintaksinę projekciją. Ir štai argumentų raiškos alternacijų atveju kyla esminis klausimas, ar egzistuoja keli veiksmažodžiai, kiekvienas skirtingai specifikuojąs su skirtingomis sintaksinėmis struktūromis susijusius teminius vaidmenis, ar yra tik vienas veiksmažodis, ir jis susietinas su vienintele sintaksine struktūra, o kita struktūra vertintina kaip išvesta iš pirmosios. Kadangi alternacijų reiškinys apima daugybę skirtingų atvejų, nenuostabu, kad vieniems jų taikoma viena minėtųjų strategijų, o kitiems — kita. Dėl lokatyvinių alternacijų (pavyz-

džiui, a. *I loaded hay onto the truck* ‚aš (su-, pa-)kroviau šieną į vežimą' ir b. *I loaded the truck with hay* ‚aš (pri-)pa-kroviau vežimą šienu / šieno') dažniau linkstama manyti, kad tokių realizacijų pagrindas yra skirtingos veiksmažodinės leksemos (plg. Radford 2002: 372–384). O štai dėl „datyvinių" alternacijų (plg. (10), (23ab)) vieningo sutarimo nėra[16], tad plačiau panagrinėkime šį atvejį. Kai „datyvinės" alternacijos pripažįstamos susijusiomis derivaciniu santykiu, tada būtent dvigubo objekto konstrukcija (10b, 23b) laikoma išvesta iš „datyvinės" (10a, 23a). Kai aptariamus atvejus linkstama traktuoti kaip leksines alternacijas (t. y. kaip skirtingų veiksmažodinių leksemų sintaksines projekcijas, nesiejamas derivacinio santykio), dažnai kaip tokio pasirinkimo argumentai minimi šie aspektai: (i) derivacinei operacijai paprastai būdingas reguliarumas ir produktyvumas, o „datyvinėms" alternacijoms nebūdinga nei viena, nei kita (šios alternacijos apima tik tam tikrų semantinių grupių veiksmažodžius, bet ir tų konkrečių grupių atžvilgiu sunku apibrėžti šias alternacijas leidžiančius / neleidžiančius ribojimus); (ii) derivaciškai susijusios alternuojančios konstrukcijos nesuderinamos su Projekcijos dėsnio veikimu (žr. aukščiau). Derivacinio santykio šalininkai teigia, kad nepripažįstant derivacijos būtų neįmanoma adekvačiai paaiškinti ir tokių reguliarių ir produktyvių alternacijų, kaip aplikatyvinės alternacijos (žr. skyrių 1.3.), beje, pastarosios pasitelkiamos aiškinant „datyvinių" alternacijų realizavimo procesus. Jau matėme, kad su aplikatyvinėmis alternacijomis buvo gretinamos vokiečių kalbos lokatyvinės alternacijos, kur viena konstrukcijų būtinai realizuojama su veiksmažodžiu, turinčiu priešdėlį *be-* (žr. skyrių 1.1. ir plg. 6 išnašą), tad siekiant pagrįsti transformacinį datyvo perkėlimą dvigubo objekto konstrukcijose, nuspręsta šias anglų ir kitų germanų kalbų konstrukcijas aiškinti kaip nulinio aplikatyvinio sufikso realizacijas. Kitaip tariant, dvigubo objekto konstrukcijų predikatas yra išvedamas iš atitinkamo „datyvinės" konstrukcijos predikato, tačiau jis realizuojamas su nuliniu morfologinės derivacijos žymikliu, t. y. derivacijos žymiklis yra neišreiškiamas. Pirmiausia, tai leidžia aprėpti analogiškus skirtingų kalbų reiškinius ir juos paaiškinti vienodu pagrindu, be to, tokia interpretacija padeda išspręsti kai kurias generatyviniame apraše kylančias problemas: kai „datyvinėje" konstrukcijoje (plg. 10a, 23a) realizuojama prielinksninė frazė,

[16] Skirtingą lokatyvinių ir „datyvinių" alternacijų vertinimą, matyt, nemaža dalimi bus lemusi nevienoda jų konstrukcijų padėtis parafraziškumo aspekto atžvilgiu, apie tai plačiau žr. skyriuje 1.1.

o prielinksniai, kaip teigiama, yra leksikalizuojami giluminėje struktūroje ir jie neleidžia savo valdomų vardažodžių transformacijos būdu perkelti į tiesioginio objekto poziciją, tai, atrodo, prieštarauja dvigubo objekto konstrukcijos transformacinei kilmei — nes čia tiesioginio objekto pozicijoje kaip tik ir realizuojamas tas vardažodis (plg. 10b, 23b), kuris atitinkamoje prielinksninėje „datyvinėje" konstrukcijoje (10a, 23a) yra išreiškiamas kaip prielinksnio priedas (jo valdinys). Tačiau ši problema išsprendžiama, jeigu derivacija dvigubo objekto konstrukcijoje inkorporuoja nulinį predikato afiksą, pakeičiantį „datyvinės" konstrukcijos krypties prielinksnį ir turintį KELIO (PATH) semantinį požymį[17], o atitinkama transformacija dvigubo objekto konstrukcijoje paaukština giluminės struktūros netiesioginį objektą („datyvinės" konstrukcijos prielinksnio priedą) į tiesioginio objekto poziciją. Be to, aplikatyvinį nulinio afikso efektą galima palyginti su derivacinės morfologijos „konversija", kai, pavyzdžiui, anglų kalboje taip pat pritaikant nulinį afiksą leksiniai būdvardžiai „kovertuojami" į veiksmažodžius, plg. *brown* ‚rudas' ir *brown* ‚rudinti'. Tokiu būdu „datyvinių" alternacijų neproduktyvumo problema perkeliama į leksinį lygmenį (plačiau žr. Emonds & Whitney 2006: 73–144). Nesunku įsivaizduoti, kaip tokią interpretaciją galima būtų pritaikyti kitų tipų alternacijoms, pavyzdžiui, lokatyvinėms alternacijoms.

Šioje vietoje dar būtų pravartu aptarti kiek kitokį, tačiau taip pat su prielinksnių statuso pakitimu alternuojančiose konstrukcijose susijusį reiškinį — netipines pasyvines konstrukcijas, arba prielinksnines pasyvines konstrukcijas (*prepositional / non-canonical / peculiar passive / pseudopassive*), plg.:

(24) a. *This spoon has been eaten with.*
‚Šis šaukštas buvo valgytas'
b. *This pub hasn't been smoked hash in before.*
‚Šioje smuklėje prieš tai nebuvo rūkyta / rūkoma hašišo'
(Pavyzdžiai iš Kageyama 2006: 88–90.)
c. *This pot has been cooked in (by generations of Smiths).*
‚Šis puodas buvo verdamas ([ištisų] Smitų kartų)'
d. *This bed hasn't been slept in (by anyone).*
‚Ši lova nebuvo (niekieno) miegota'
(Pavyzdžiai iš Anderson 1997: 202.)

[17] Dėl tikslios nulinio afikso vietos konfigūracinėje struktūroje nėra vieningos nuomonės, tačiau sutariama, kad jis turėtų būti tiesiogiai dominuojamas V mazgo (Emonds & Whitney 2006: 73–144).

(25) a. *Urvai yra žvėrių gyvenami.*
(Pavyzdys iš Ambrazas, red., 1997: 322.)
b. *Šitas kambarys buvo jo gyvenamas.*
c. *Šitas šaukštas tavo valgomas.*
d. *Šitas kelias dabar (žmonių) nebevažiuojamas.*
e. *Šunelis šiandie tebėra nieko neduotas.*
(Pavyzdžiai iš Jablonskis 1997: 132, 140.)

Šie anglų ir lietuvių kalbų pavyzdžiai rodo, kad pasyvinių konstrukcijų subjektu netipiniais atvejais gali būti realizuojami recipientiniai / beneficientiniai (25e), instrumentiniai (24a, 25c) ar lokatyviniai (24b–d, 25abd) aplinkybiniai termai. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad anglų kalbos pasyvinių konstrukcijų (24) subjektinius vardažodžius (plg. *this spoon*, *this pot*) aktyvinėse konstrukcijose atitinka prielinksninės konstrukcijos (pavyzdžiui, *with this spoon*, *in this pot*), ir prielinksnis čia turėtų neleisti savo priedui transformacijos būdu būti perkeltam į subjekto poziciją (kaip ir aukščiau aptartu „datyvinių“ alternacijų atveju), be to, NP (vardažodinės frazės) perkėlimo transformacija į pasyvinės konstrukcijos subjekto poziciją galima tik iš pirmos poveiksmažodinės NP pozicijos (paprastai joje realizuojamas tiesioginis objektas). Bet taip nėra: prielinksnio priedas atitinkamoje pasyvinėje konstrukcijoje eina subjektu, be to, ir prielinksnis tokioje pasyvinėje konstrukcijoje dažniausiai niekur nedingsta. Šie pasyvizacijos atvejai paaiškinami pasitelkus reanalizės taisyklę: giluminėje sintaksinėje struktūroje po leksikalizacijos proceso (t. y. taip pat įvykus ir prielinksnio, ir jo priedo leksikalizacijai) reanalizės taisyklė leidžia perinterpretuoti paprasto veiksmažodžio ir jo netiesioginio komplemento (aplinkybinio termo), žymimo prielinksnine konstrukcija, santykius, pavyzdžiui, iki reanalizės buvusi konstituentų struktūra [V *eat*] [PP *with* [NP *spoon*]], po reanalizės tampa [V *eat with*] [NP *spoon*] (Radford 2002: 427–432). Taigi po tokios reanalizės paprastas veiksmažodis paverčiamas sudėtiniu, o pirmoje poveiksmažodinėje pozicijoje esančiam vardažodžiui nebelieka kliūčių transformacijos metu būti perkeltam į subjekto poziciją. Tačiau kaip reikėtų paaiškinti anglų kalbos sakinį (24b), kur į subjekto poziciją vardažodis *pub* yra perkeliamas ne iš pirmos poveiksmažodinės pozicijos (šioje pozicijoje net ir pasyvinėje konstrukcijoje realizuojamas tiesioginis objektas *hash*), o iš aplinkybinės pozicijos, ir kaip interpretuotinos analogiškos lietuvių kalbos konstrukcijos? Lietuvių kalboje visi pasyvinių sakinių subjektai atitinkamuose aktyviniuo-

se sakiniuose būtų žymimi netiesioginiais linksniais (vietininku – (25ab), įnagininku — (25cd), naudininku — (25e)). Generatyvinėje gramatikoje netiesioginius linksnius galima interpretuoti kaip prielinksnines konstrukcijas su nuliniu prielinksniu (Emonds & Whitney 2006: 78), tad panašu, kad lietuviškų netipinių pasyvinių konstrukcijų analizė neapsieitų be nulinių afiksų, kurie turėtų būti postuluojami pačioje pasyvinės konstrukcijos predikato struktūroje. Dar atkreiptinas dėmesys į tai, kad aptartų angliškų sakinių atveju (išskyrus tik sakinį (24b)) po reanalizės buvęs prielinksnio valdomas vardažodis naujai interpretuojamas ne tik kaip savarankiškas NP, užimantis pirmą poveiksmažodinę poziciją, bet ir kaip tiesioginis objektas (kuris paprastai ir identifikuojamas šios užimamos pozicijos atžvilgiu). Lietuviškų sakinių atveju sunkiau įrodyti ir tai, kad netipinių pasyvinių sakinių subjektiniai vardažodžiai, prieš juos perkeliant į šią poziciją, būtų buvę interpretuojami kaip tiesioginiai objektai[18]. Čia dar vertėtų prisiminti, kad argumentų raiškos alternacijos, leidžiančios tiesioginio objekto raiškos įvairavimą, atitinkamai ir pasyvinėse konstrukcijose kaip subjektus realizuoja skirtingus argumentus, plg.:

(26)(=4) a. *Mama (ap-, už-)maukšlina kepurę vaikui.*
b. *Mama apmaukšlina vaiką kepure.*

(27) a. *Kepurė yra (mamos) (ap-, už-)maukšlinama vaikui.*
b. *Vaikas (mamos) yra apmaukšlinamas kepure.*

Sakinio (26a) pasyvinis atitikmuo yra (27a), o sakinio (26b) — (27b). Galimybė abu termus (ir *kepurę*, ir *vaiką*) realizuoti pasyvinių sakinių subjektais tik patvirtina, kad jie yra tiesioginiai objektai, tačiau iš to galėtų sekti ir kita išvada — pasyvinių sakinių subjektai būtinai yra atitinkamų aktyvinių konstrukcijų tiesioginiai objektai[19] (nesvarbu, ar tokia jų padėtis buvo iš pat

[18] Nors lietuvių kalboje teoriškai būtų galima, pavyzdžiui, sakiniui (25a), sukurti leksemą *gyventi-kame*, valdančią tiesioginį objektą, kuris pasyvinėje konstrukcijoje iškeliamas į subjekto poziciją, vis delto tai nebūtų tiesioginis objektas įprasta šio termino prasme (Holvoet 2009: 14). Dar dėl lietuvių kalbos predikatų, leidžiančių netipines pasyvines konstrukcijas, tranzityvumo ir prielaidos, kad tokių pasyvinių sakinių subjektai, prieš juos realizuojant šioje pozicijoje, turėtų būti suvokti kaip tiesioginiai objektai plg. Lenartaitė (2009: 80).

[19] Anglų kalbos „datyvinių" alternacijų konstrukcijų pasyviniai variantai taip pat yra skirtingi, plg. sakinius (23). Generatyvinėje gramatikoje laikomasi nuostatos, kad netiesioginio objekto (nežymėto jokiu datyviniu linksniu) pasyvizacija galima

pradžių, ar tik po paaukštinimo). Tačiau kaip tokiu atveju paaiškinti sakinius (25e) ir (24b), kur subjekto pozicijoje atitinkamai realizuoti giluminės struktūros netiesioginis (recipientinis / beneficientinis) objektas (*šunelis*) ir aplinkybė (lokatyvas) (*in this pub*), bet taip pat pasyvinėjse konstrukcijose tiesioginio objekto pozicijoje išreiškiami ir termai *nieko, hash*? Panašu, kad pašalinus atitinkamą termą iš iškiliausios (subjekto) pozicijos, į ją gali pretenduoti ne vien tiesioginio objekto pozicijoje realizuotasis, bet ir kiti termai (dar plg. 10 išnašą).

Matėme, kad abiejuose aptartuose modeliuose mums rūpimi diatezės alternavimo reiškiniai aiškinami kaip iš vienos pamatinės sintaksinės struktūros (generatyvinėje gramatikoje — iš giluminės struktūros, arba bazės, reliacijų gramatikoje — iš pradinio sluoksnio (*initial stratum*)) išvestos paviršinės struktūros (arba reliacijų gramatikos atveju — nauji sluoksniai pradinio atžvilgiu). Generatyvinėje gramatikoje kaip vienas didžiausių pasyvizacijos ar kitų alternacijų transformacinės analizės privalumų dažnai nurodoma, kad tokiu atveju atrankos ribojimus atskiriems predikatams reikia nustatyti tik vieną kartą — giluminėje struktūroje. Jei alternuoją sakiniai nebūtų generuojami vienos bazės pagrindu, reikėtų nustatyti atskirus ribojimus aktyviniams / pasyviniams ir kitiems alternuojantiems sakiniams. Tačiau derivacija ir šiuose, ir netrukus aptarsimuose „leksinių taisyklių" modeliuose susiduria su viena problema: jeigu aktyvinių / pasyvinių ir aplikatyvinių alternacijų atveju derivacijos kryptis abejonių nekelia, tai kiti argumentų raiškos alternavimo atvejai kartais šiuo aspektu nėra tokie vienareikšmiai.

Leksinės taisyklės, kaip alternatyva transformacinėms taisyklėms, nustato atskirų leksinių vienetų gimininguma, t. y. šios taisyklės nustato, kaip

perkeliant atitinkamą vardažodį (NP) tik iš tos pozicijos, kur jis jau yra paaukštintas į tiesioginį objektą (Emonds & Whitney 2006: 96–98).

Dėl kitų netipinių pasyvinių konstrukcijų atsiradimą lemiančių aplinkybių, kaip antai jų predikatų semantine prigimtis (vidinė struktūra), pastebima, kad tokių pasyvinių konstrukcijų aktyvinių atitikmenų predikatai dažniausiai būna intranzityviniai, be to, manoma, kad tik neergatyviniai veiksmažodžiai (t. y. tokie intranzityviniai veiksmažodžiai, kurių paviršinės struktūros subjektas yra ir giluminės struktūros subjektas, pavyzdžiui, *mąstyti, kalbeti, atsistoti* ir pan.), bet ne neakuzatyviniai veiksmažodžiai (t. y. tokie intranzityviniai veiksmažodžiai, kurių paviršinės struktūros subjektas yra ir giluminės struktūros objektas, pavyzdžiui, *skęsti, degti, mirti* ir pan.) leidžia tokias pasyvines konstrukcijas (plg. Blake 1990: 29–34). Tačiau ne visi neergatyviniai anglų kalbos veiksmažodžiai leidžia prielinksnines pasyvines konstrukcijas (Levin 1993: 86).

skirtingų klasių žodžiai (pavyzdžiui, veiksmažodžiai ir jų nominalizacijos) galimi vieni su kitais susieti giminystės ryšiu fonologiniu, sintaksiniu ir semantiniu lygmenimis. Galimos dvi leksinių taisyklių taikymo strategijos, pagal kurias ir klasifikuotini vadinamieji „leksinių taisyklių" modeliai: (i) leksinės taisyklės gali sieti leksinius vienetus, turinčius vieną ir tą pačią leksinę-semantinę reprezentaciją, bet skirtingas sintaksines realizacijas (pavyzdžiui, kaip leksinėje-funkcinėje gramatikoje); (ii) leksinės taisyklės gali apibrėžti ryšį leksinių vienetų, turinčių skirtingas, tačiau sistemiškai susijusias leksines-semantines reprezentacijas (pavyzdžiui, Levin ir Rappaport Hovav bei Pinkerio tyrimai).

Leksinėje-funkcinėje gramatikoje (*Lexical-Functional Grammar*) kiekvieno predikato argumentų struktūra reprezentuoja galimų gramatiškai interpretuoti *n* argumentų semantines funkcijas, ir kiekvienam predikato argumentui leksinės formos yra priskiriama gramatinė funkcija. Predikato reprezentuojamos semantinės funkcijos turi būti suderinamos su visomis subjektų, objektų ir kitų gramatinių argumentų, kurie yra susiję su tuo predikatu, semantinėmis interpretacijomis. Tai yra būtinas semantinio suderinamumo reikalavimas, kuriuo leksinėje-funkcinėje gramatikoje pakeičiami generatyvinės gramatikos atrankos ribojimai (žr. aukščiau). Toliau pažiūrėkime, kaip šis modelis traktuoja mums rūpimus reiškinius. Pavyzdžiui, aktyvinės / pasyvinės alternacijos tipiniais atvejais išlaiko tą pačią predikato argumentų struktūrą (taigi ir tuos pačius atrankos ribojimus), skiriasi tik tai, kad, lyginant su aktyviniu predikatu, pasikeičia pasyvinio predikato gramatinių funkcijų paskirstymas argumentams — pasyvizacija perskirsto gramatines funkcijas tų pačių argumentų atžvilgiu. Tad ir semantinio suderinamumo reikalavimai nepažeidžiami. Leksinė-funkcinė gramatika taiko atrankos ribojimus predikato argumentų struktūros semantikai, o generatyvinė gramatika šiuos ribojimus traktuoja kaip apibrėžtą gramatikos atžvilgiu relevantišką semantinių požymių rinkinį (pavyzdžiui, [abstraktus], [gyvas] ir pan.), kurio pagrindu ir nustatomi ribojimai. Toliau Funkcinio užbaigtumo (*Functional completeness*) dėsnis reikalauja, kad kiekvienas predikato argumentas būtų susietas su leksinės veiksmažodžio formos specifikuojamo tipo funkciniu argumentu (t. y. gramatine funkcija), pavyzdžiui, anglų kalboje sakinys **John admired* ‚Džonas gėrisi' yra negalimas, nes čia neišreikštas su leksinės formos ‚ADMIRE ((SUBJ), (OBJ))' antruoju argumentu susietas funkcinis argumentas — objektas. Be to, Funkcinės dermės (*Functional cohe-*

rence) dėsnis reikalauja, kad veiksmažodžio leksinės formos specifikuojamo tipo kiekvienas prasmingas funkcininis argumentas privalomai būtų susietas su predikato argumentu, pavyzdžiui, sakinys *Fred sent John Mary* ‚Fredas nusiutė Džonui Merę' yra funkciškai koherentiškas, nes visi trys funkciniai argumentai — subjektas *Fred*, objektas *John* ir antrasis objektas *Mary* — leksinėje formoje, reiškiančioje ‚SEND ((SUBJ), (OBJ), (OBJ2))' gali būti susieti su atitinkamais predikato argumentais (Bresnan 1982a: 39–49). Taigi leksinėje-funkcinėje gramatikoje aktyvinės / pasyvinės alternacijos vertinamos kaip vienos leksinės-semantinės reprezentacijos dvi skirtingos projekcijos sintaksėje, o atitinkami aktyvinis ir pasyvinis veiksmažodžiai vertintini kaip atskiri leksiniai vienetai, be to, pasyvinis sakinys gali būti generuojamas tiesiogiai, nepriklausomai nuo atitinkamo aktyvinio, jei tik atitinkamas pasyvinis veiksmažodis egzistuoja leksikone. Pasyvizacijos taisyklės funkcijos yra šios: išvesti iš aktyvinio veiksmažodžio pasyvinį ir tuo pačiu išreikšti šių dviejų leksinių vienetų sisteminį santykį. Schemiškai tipinių atvejų pasyvizacijos taisyklę galima pavaizduoti taip:

(28) (SUBJ) → (OBLagt)
(OBJ) → (SUBJ).

O aiškintina ši taisyklė taip: kiekviena pamatinio leksinio vieneto objektinio santykio (OBJ) referencija išvestiniame leksiniame vienete pakeičiama į subjektinio (SUBJ) santykio referenciją, ir tuo pat metu kiekviena pamatinio leksinio vieneto subjektinio (SUBJ) santykio referencija pakeičiama aplinkybinio (OBLagt) santykio referencija (Bresnan 1982a: 2–86; Kroeger 2004: 53–63). Šiame modelyje analogiškai aiškinamos ir „datyvinės" alternacijos, t. y. du skirtingi gramatinių funkcijų rinkiniai yra priskiriami vienai predikato argumentų, turinčių agento, temos ir tikslo (*goal*) semantinius vaidmenis, struktūrai, plg.:

(29) a. *Fred handed a toy to the baby.*
‚Fredas padavė žaislą kūdikiui'
b. *Fred handed the baby a toy.*
(Pavyzdžiai iš Bresnan 1982b:150–151.)
‚Fredas padavė kūdikiui žaislą'
c. ‚HAND ((SUBJ), (OBJ), (TO OBJ))'
d. ‚HAND ((SUBJ), (OBJ), (OBJ2))'.

Čia (29c) yra sakinio (29a) gramatinių funkcijų reprezentacija, o (29d) — (29b). Taigi leksinėje-funkcinėje gramatikoje sisteminį konstrukcijų NP–to-NP (29a) ir NP–NP (29b) ryšį nustato atitinkama leksinė taisyklė, plg.:

(30) (OBJ) → (OBJ2[20])
(TO OBJ) → (OBJ).

Ši taisyklė reglamentuoja, kad leksinis vienetas, turintis (OBJ) ir (TO OBJ) (t. y. prielinksnio *to* valdomo objekto) specifikacijas (kaip antai sakinyje (29a)), gali būti pakeičiamas kitu leksiniu vienetu, kur (OBJ) pakeičiamas (OBJ2), o (TO OBJ) pakeičiamas (OBJ) (Kaplan & Bresnan 1982: 173–180). Šiame modelyje analogiškai aiškinamos ir aplikatyvinės alternacijos (žr. skyrių 1.3.): atitinkamos leksinės taisyklės ([X]v → [X-APPL]v; (OBL) → (OBJ); (OBJ) → (OBJ2)) čia nustato neaplikatyvinio ir atitinkamo aplikatyvinio veiksmažodžių ir jų specifikuojamų gramatinių funkcijų sisteminį ryšį (plg. Kroeger 2004: 68–69).

Apibendrinkime: leksinėje-funkcinėje gramatikoje diatezės alternacijos pripažįstamos esant atskiros vienasluoksnės sintaksinės reprezentacijos, tačiau alternuojančių konstrukcijų predikatai netiesiogiai yra susiję „giminystės“ ryšiu, kurį apibrėžia atitinkamos leksinės taisyklės. Taigi šiame modelyje alternuojančių konstrukcijų derivacinis santykis galimas nustatyti tik netiesiogiai, t. y. per jų predikatus siejantį derivacinį ryšį.

Kitai vadinamųjų „leksinių taisyklių“ modelių atmainai, kur leksinės taisyklės apibrėžia ryšį leksinių vienetų, turinčių skirtingas, tačiau sistemiškai susijusias leksines-semantines reprezentacijas, priskirtini Levin ir Rappaport Hovav, taip pat ir Pinkerio argumentų raiškos alternavimo tyrimai. Levin ir Rappaport Hovav, tiria lokatyvinių alternacijų atvejus. Čia tyrimas grindžiamas prielaida, kad alternuojančios konstrukcijos, atspindinčios sisteminį reikšmių varijavimą, yra skirtingų leksinių-semantinių reprezentacijų realizacijos, ir atitinkamos leksinės taisyklės reglamentuoja veiksmažodžio skirtingų leksinių-semantinių reprezentacijų žymėjimą teisinguose argumentų realizacijos modeliuose, plg.:

[20] Anglų ir kitų kalbų ditranzityvinėse konstrukcijose pagrindinis objektas yra recipientinis / beneficientinis objektas (tai rodo pasyvizacijos efektai, griežtai fiksuota pozicija sakinyje ir kt. požymiai), o temos semantinį vaidmenį turintis objektas tokiuose sakiniuose laikomas antruoju objektu, leksineje-funkcinėje gramatikoje ir kituose modeliuose jis žymimas (OBJ2).

(31) a. *They loaded boxes onto the truck.*
‚Jie (su-, pa-)krovė dėžes į sunkvežimį'
b. *They loaded the truck with boxes.*
‚Jie pakrovė sunkvežimį dėžėmis'
c. Load: [x cause [y to come to be at z] / LOAD]
‚Krauti: [x kauzuoja [y būti ant z] / KRAUTI]'
b. Load: [[x cause [z to come to be in state]]] BY MEANS OF
[x cause [y to come to be at z] / LOAD]
‚Krauti:[[x kauzuoja [z patirti būseną]]] TOKIU BŪDU, KAD
[x kauzuoja [y būti ant z] / KRAUTI]'

Čia sakinys (31a) sietinas su veiksmažodžio *load* semantine reprezentacija (31c), o sakinys (31b) — su (31d). Atkreiptinas dėmesys, kad tik (31d) semantinė reprezentacija paveldi ir inkorporuoja (31c) semantinę reprezentaciją, bet jokiu būdu ne atvirkščiai. Kadangi (31d) semantinėje reprezentacijoje lokacija (z) yra pirmasis argumentas, patiriantis pokyčius, jis įvertinamas kaip galimas susieti su objekto sintaksine pozicija sintaksiniame argumentų realizacijos modelyje (31b). Semantinėje reprezentacijoje (31c) tema (y) (pernešamas krovinys) yra pirmasis (lokacijos) pokyčius patiriantis argumentas, todėl jis susiejamas su objekto pozicija (31a) (Levin & Rappaport Hovav 2005: 206–208).

Kaip pagrindinis šio tyrimo trūkumas iškeliamas derivacijos vienakryptiškumas, dėl to šis modelis negali paaiškinti, kodėl kai kurie semantiškai artimi veiksmažodžiai leidžia tik vieną argumentų realizacijos modelį. Be to, vienos semantinės reprezentacijos implikavimas kitoje, atrodo, yra pirmiausiai grindžiamas tariamu vieno įvykio pirmumu kito įvykio atžvilgiu, t. y. mums atrodo, kad krovimo įvykis yra pirmesnis nei pripildymo įvykis, mat kraunant ką nors į kokią nors talpą (pavyzdžiui, šieną į vežimą) kraunami daiktai paprastai tam tikrais kiekiais nešiojami (ar kitaip gabenami) į tą talpą, ir tai kažkiek užtrunka, kol ši pagaliau tampa pilna pa- / prikrauta, — pakrovimo trukmė tarsi atskiria šiuos glaudžiai susietus įvykius. Didžia dalimi tuo ir grindžiama intuicija, kad tokius du „vienas paskui kitą einančius“[21] įvykius sieja ir priežastinis ryšys (be krovimo veiklos, užtrunkančios tam

[21] Nors pagrįstai galėtume manyti, kad tokiais atvejais veiksmo rezultatą (pilną vežimą šieno) sąlygojo atliktas krovimo veiksmas, bet atidžiau pažiūrėjus tiek (šieno) krovimas, tiek ir vežimo pilnėjimas vyko lygia greta, t. y. abu įvykiai iki pat pabaigos buvo vienalaikiai.

tikrą laiko tarpą, talpa nebus pripildyta). Tačiau toks aiškinimas sunkiau pritaikomas analogiškiems atvejams, kur akivaizdesnis įvykių vienalaikiškumas, tad ir įvykius siejantis priežastinis ryšys neišryškėja (plg. Iwata 2005: 375–376).

Pinkerio modelyje taip pat atitinkama leksinė taisyklė reguliuoja tai, kad veiksmažodis, kurio semantinės struktūros šerdis (*core*) yra ‚*x* kauzuoja *y* judėti į / ant *z*', paverčiamas į naują veiksmažodį, kurio semantinės struktūros šerdis jau yra ‚*x* kauzuoja *z* pakeisti būseną tokiu būdu, kad *y* juda į / ant jo' (Pinker[22] 1989: 79). Lyginant su prieš tai aptartu aiškinimu, nauja čia yra tai, kad lokatyvinių alternacijų atveju derivacija gali vykti abiem kryptimis: ir iš lokatyvinio varianto (31a) į *with* variantą (31b), ir iš *with* varianto į lokatyvinį (tai „inversinės subordinacijos" atvejis). Derivacijos kryptis nustatoma pagal tai, kurio argumento negalima praleisti, t. y. kuris argumentas gali eiti vieninteliu objektiniu komplementu: jei temos semantinį vaidmenį turįs — tai derivacija vyksta iš lokatyvinio varianto, o jei tikslo (*goal*) — tai iš *with* varianto. Tačiau pasirodo, kad šis testavimo būdas yra nepatikimas, nes būna atvejų, kai alternuojančiuose sakiniuose tą pačią sintaksinę poziciją galį užimti komplementai abu gali būti praleidžiami (arba nė vienas negali). Anot Pinkerio, tokie atvejai, kaip antai alternacijos su veiksmažodžiu *stuff* ‚(pri-)kimšti' rodo derivaciją iš *with* varianto (32b) į lokatyvinį (32a), plg.:

(32) a. *He stuffed the breadcrumbs into the turkey.*
‚Jis prikimšo duonos trupinių į kalakutą'
b. *He stuffed the turkey with breadcrumbs.*
‚Jis prikimšo kalakutą duonos trupinių'
c. **He stuffed the breadcrumbs.*
d. *He stuffed the turkey.*

Sakiniai (32c) ir (32d) rodo, kad veiksmažodžio *stuff* vieninteliu objektiniu komplementu gali eiti tik *turkey*, nes sakinys (32c) yra negramatiškas, todėl pamatinė forma yra (32b). Čia veiksmažodžio semantinė reprezentacija turi sudėtingesnę įvykio struktūrą (‚*x* kauzuoja *z* pakeisti būseną tokiu būdu, kad *y* juda į / ant jo (*z*)'), ir kai atitinkama taisyklė ištrina pagrindinį dėmenį (~~‚*x* kauzuoja *z* pakeisti būseną tokiu būdu~~, kad *y* juda į / ant jo (*z*)'), subordinuotas dėmuo gali būti paaukštinamas į pagrindinius dėmenis (Iwata 2005:

[22] Referuojama iš Iwata (2005: 358).

358–375). Pinkerio modelyje formos ir reikšmės atitikimo „tarpininkais“ laikomos teminės šerdys (*thematic cores*), t. y. įvykio tipo ar santykio, kuris sudaro atitinkamų veiksmažodžių klasės reikšmių šerdį, scheminės reprezentacijos. Teminės šerdys, kaip antai „*x* paveikia *y*“ arba „*x* sąlygoja, kad *y* turėtų *z*“ yra susiejamos su atitinkamais sintaksiniais rėmais [NP V NP], [NP V NP NP]. Taigi veiksmažodis pasirodo kuriame nors sintaksiniame rėme, jeigu jo teminė šerdis yra susijusi su tuo sintaksiniu rėmu (ibid., 363).

Be to, Pinkeris suklasifikavo alternacijas leidžiančius ir neleidžiančius anglų kalbos lokatyvinius veiksmažodžius: vieni jų, „orientuoti į turinį“ (*content-oriented*) būtinai išreiškia atitinkamą „dedamą“ dalyką (*locatum*) nurodantį argumentą, o kiti, „orientuoti į talpą“ (*container-oriented*), būtinai išreiškia lokaciją (*location*) žymintį argumentą. Pasak Pinkerio, tokie veiksmų tipai, kurių tikslo (*goal*) semantinį vaidmenį turintys argumentai gali būti lengviau suvokiami kaip patirią pokytį, yra labiau linkę realizuoti savo tikslo argumentus kaip patientus, ir dėl to gali dalyvauti alternacijose (plg. Arad 2006: 474–477).

Apibendrinant pastebėtina, kad abiejuose — ir Levin, Rappaport Hovav, ir Pinkerio — pasiūlytuose „leksinių taisyklių“ modeliuose dvi skirtingos, tačiau netiesiogiai derivacijos ryšio jungiamos vieno veiksmažodžio semantinės reprezentacijos susiejamos su skirtingomis argumentų realizacijomis. Taigi nors tiesioginio derivacinio ryšio tarp dviejų realizacijų, kaip ir leksinės-funkcinės gramatikos atveju, čia nustatyti negalima, vis dėlto netiesiogiai — per leksines taisykles — atitinkamą leksines-semantines reprezentacijas siejantį ryšį galima atsekti. Esminis čia aptartų generatyvinės ir reliacijų gramatikų bei „leksinių taisyklių“ modelių skirtumas yra toks, kad pirmieji alternuojančių konstrukcijų skirtumus aiškina sintaksiniu lygmeniu, o antrieji, priešingai, aiškina, kad alternuojančių konstrukcijų skirtumus lemia semantiniu lygmeniu vykstantys procesai, kurie vėliau atitinkamai sujungiami su skirtingomis sintaksinėmis reprezentacijomis, todėl „leksinių taisyklių“ modeliai sintaksinių reprezentacijų atžvilgiu yra vienasluoksniai, o generatyvinės ir reliacijų gramatikų modeliai — daugiasluoksniai.

2.2. Konstrukciniai modeliai

Apie konstrukcinius modelius iš karto pasakytina, kad tai yra į vartojimo atvejus orientuoti, kitaip tariant, vartojimu grindžiami (*usage-based*), ling-

vistiniai modeliai, pripažįstą laipsniško kalbos išmokimo procesus, kurie didžia dalimi vyksta indukciniu pažinimo keliu (t. y. nuo atskirų atvejų — prie generalizacijų), ir kaip pagrindinį įvairius kalbinius procesus lemiantį mechanizmą iškeliantys generalizacijas. Be to, šiuose modeliuose nepripažįstamas toks kitiems modeliams svarbus procesas, kaip vienų kalbos struktūrų derivacija iš kitų, nes, kitaip nei iki šiol aptartieji, konstrukciniai modeliai pagrindiniu lingvistiniu vienetu pripažįsta kalbos vartosenoje įsitvirtinusias konstrukcijas, kurios toliau nebeskaidytinos į jokius atominius primityvus. Konstrukcijomis, t. y. išmoktais konkrečiais lingvistiniais vienetais su jiems būdinga forma ir reikšme ar diskurso funkcija, pripažįstamos tokios struktūros (konstrukcijomis čia laikomos ir morfemos, žodžiai, idiomos) kurių formos ar reikšmės aspektai negali iki galo būti nuspėjami iš savo atskirų komponentų ar iš kitų kalboje egzistuojančių konstrukcijų. Be to, net ir iki galo nuspėjamas konkretus formos ir reikšmės sąsajos atvejis gali būti pripažįstamas konstrukcija, jei tik jis yra pakankamai dažnai vartojamas (Goldberg 2006: 5). Toliau šiame skyriuje diatezės alternacijų reiškinius aptarsime Goldberg konstrukcijų gramatikos ir Iwatos leksinio-konstrukcinio modelio atžvilgiu.

Goldberg konstrukcijų gramatikoje kaip pagrindinės sakinių raiškos priemonės išskiriamos, pavyzdžiui, tokios anglų kalbos argumentų struktūros konstrukcijos:

(33) a. Ditranzityvinė konstrukcija ‚*x* kauzuoja *y* gauti *z*'
Subj V Obj Obj2
Pat faxed Bill the letter.
‚Pat faksu nusiuntė (nufaksavo) Bilui laišką'
b. Kauzuoto judėjimo konstrukcija ‚*x* kauzuoja *y* judėti į *z*'
Subj V Obj Obl
Pat sneezed the napkin off the table.
‚pžd. Pat nučiaudėjo servetėlę nuo stalo' (Goldberg 1995: 3–4).

Tokios argumentų struktūros konstrukcijos yra veikiau sietinos su artimų reikšmių grupe nei su viena abstrakčia reikšme, nors tokią reikšmę paveldėtoje konstrukcijų hierarchijoje ir įmanoma būtų išskirti (Goldberg 1995: 108–110). Konstrukcijų gramatikoje, kaip ir kitose konstrukcinių modelių atmainose, konstrukcijos didžia dalimi lemia sakinių reikšmės skirtumus, o

veiksmažodis[23] tik semantiškai integruojamas į konstrukciją. Konstrukcijos egzistuoja nepriklausomai nuo veiksmažodžių, turi savo reikšmę ir specifinę sintaksinę struktūrą. Pavyzdžiui, kauzuoto judėjimo (*caused motion*) konstrukcijoje ‚*x* kauzuoja *y* judėti į *z*' argumentų vaidmenys — priežastis (*cause*), tikslas (*goal*), tema (*theme*) — yra tiesiogiai susiję su konstrukcija, o štai veiksmažodžio DĖTI dalyvių vaidmenys — dedantysis, dedamasis, vieta, kur dedama, — yra susiję su veiksmažodžiu. Argumentų vaidmenis „suliejant", arba integruojant, su veiksmo dalyvių vaidmenimis gaunama sudėtinė sintaksinė-semantinė struktūra, plg.:

Sem.	KAUZUOTAS JUDĖJIMAS	<**priežastis** (*cause*),	tikslas (*goal*),	**tema** (*theme*)>	
	DĖTI	<**dedantysis**,	vieta, kur dedama,	**dedamasis**>	
Sint.	V	SUBJ	OBL	OBJ	

(plg. Goldberg 1995: 52)

Konstrukcijos argumentų vaidmenų ir veiksmažodžio dalyvių vaidmenų suliejimo procesas yra reguliuojamas šių dėsnių: (i) Semantinės dermės principo (*Semantic Coherence principle*): tik semantiškai suderinami vaidmenys gali būti „suliejami"; (ii) Atitikimo principo (*Correspondence Principle*): kiekvienas dalyvio vaidmuo, kuris yra leksiškai profiliuojamas ir išreikštas, turi būti „suliejamas" su konstrukcijos profiliuojamais argumentų vaidmenimis. Jei veiksmažodis turi tris dalyvių vaidmenis, tada vienas iš jų gali būti „suliejamas" su konstrukcijos argumentų struktūroje neprofiliuojamu vaidmeniu (Goldberg 1995: 50). Čia atkreiptinas dėmesys į tai, kad leksiškai profiliuojami dalyvių vaidmenys yra tie, kurie būtinai reikalaujami išreikšti sakinyje, o konstrukcijų profiliuojami argumentų vaidmenys (pavyzdžiui, priežastis (agentas) tikslas, tema) yra siejami su pagrindinėmis sintaksinėmis pozicijomis — subjektu ir tiesioginiu objektu.

Alternacijų atvejai konstrukcijų gramatikoje aiškinami kaip vienos ir tos pačios veiksmažodžio reikšmės (t. y. atitinkamo semantinio-interpretacinio rėmo pagrindu suvokiamas veiksmas ir jo įtraukiami dalyvių vaidmenys)

[23] Veiksmažodžio reikšmė konstrukciniuose modeliuose būtinai susiejama su atitinkamo semantinio-interpretacinio remo semantika, kurios pagrindu nustatomi veiksmažodžio dalyvių vaidmenų ribojimai (žr. Goldberg 1995: 25–31; 43–44).

galėjimas integruotis su dviem ar daugiau skirtingų argumentų struktūros konstrukcijų. Pavyzdžiui, anglų kalbos lokatyvinų alternacijų, arba kitaip *spray / load* ‚purkšti / krauti' alternacijų, atveju (plg. sakinius (31a) ir (31b)) tas pats veiksmažodis *load* gali būti integruojamas su kauzuoto judėjimo konstrukcija (31a) arba su kauzatyvine + prielinksnio *with* konstrukcija[24] (31b), kitaip sakant, aptariami sakiniai vertintini kaip skirtingų konstrukcijų instanciacijos: sakinys (31a) — kauzuoto judėjimo konstrukcijos, o sakinys (31b) — kauzatyvinės + prielinksnio *with* konstrukcijos. Alternuojančių sakinių reikšmės skirtumai tokiu atveju yra nulemti konstrukcijų reikšmės skirtumų (plg. Goldberg 1995: 175–179; Goldberg 2006: 34–38).

Aktyvinės / pasyvinės alternacijos čia taip pat aiškinamos kaip skirtingų konstrukcijų instanciacijos. Pasyvinės konstrukcijos paskirtis — užtemdyti (*shading*) su veiksmažodžiu siejamo aukščiausio rango dalyvio vaidmenį. Taigi konkretus pasyvinis sakinys vertintinas kaip konstrukcijos, užtemdančios atitinkamą dalyvio vaidmenį, t. y. pasyvinės konstrukcijos, instanciacija (Goldberg 1995: 56–57). O tai, kad tokios alternacijos, kaip pasyvizacija ar aplikatyvinės konstrukcijos paprastai yra lydimos morfologinės derivacijos, konstrukcijų gramatikoje aiškinama štai kaip: su minėtais reiškiniais susijusios uždaros gramatinių morfemų klasės, kaip antai veiksmažodžių pasyvizacijos žymikliai ar aplikatyvinės priesagos, prilygintinos argumentų struktūros konstrukcijoms[25], todėl semantinė atitinkamos morfemos ir veiksmažodžio integracija yra analogiška konstrukcijos ir veiksmažodžio integracijai (Goldberg 1995: 22–23). Įdomu, kaip šiame modelyje būtų traktuojamos skyriuje 1.3. aptartos čičeva kalbos aplikatyvinės konstrukcijos: juk čia veiksmažodžius integruojant su ta pačia uždara gramatinių morfemų, tiksliau aplikatyvinės preisagos (*-ir- ~ -er-*), grupe gaunamos visai skirtingos konstrukcijos, pavyzdžiui, ditranzityvinė (19b) ir kauzatyvinė (20b)? Kituose modeliuose vienaip ar kitaip (sintaksiniu ar semantiniu lygmenimis) aptariamuosius reiškinius siejančio derivacinio santykio atsisakymas konstrukcijų gramatikoje grindžiamas taip: (i) geriau A generuoti tiesiogiai, o ne

[24] Tokia argumentų struktūros konstrukcija vertintina kaip sudėtinga, t. y. sudaryta iš dviejų nepriklausomų konstrukcijų: kauzatyvinės konstrukcijos ir prielinksnio *with* valdomos konstrukcijos (Goldberg 2006: 36).

[25] Konstrukciniuose modeliuose, kaip ir kognityvineje gramatikoje, nera griežtos skirties tarp leksinių ir gramatinių vienetų.

išvesti iš C, jeigu egzistuoja modelis B, turintis tokias pat (*target*) sintaksines savybes kaip A, bet akivaizdžiai nesantis išvestas iš C; (ii) geriau nevesti A iš C, jei egzistuoja modelis B, turintis tokias pat tokias pat sintaksines savybes kaip C, bet nesantis inputu (*input*), iš kurio gali būti išvestas A. (Goldberg 2006: 22–25). Tokiu būdu nebelieka problemos, su kuria susiduria kiti, derivaciją vienu ar kitu lygmeniu pripažįstantys modeliai: argumentų struktūros konstrukcijos šiame modelyje veikia kaip paviršinės generalizacijos (*surface generalizations*) konkrečių savo instanciacijų atžvilgiu.

Kaip Goldberg konstrukcijų gramatikos trūkumas nurodoma tai, kad čia pagrindiniu lingvistiniu vienetu pasirenkamos aukštesnio rango abstrakčios konstrukcijos, nors vaikų kalbos mokymosi ir kiti faktai rodo, kad kaip pagrindiniai vienetai šiuo atžvilgiu funkcionuoja žemesnio rango su konkrečiomis veiksmažodžių klasėmis susijusios konstrukcijos. Aukštesnio rango abstrakčios konstrukcijos negali egzistuoti be žemesnio rango konstrukcijų, todėl pirmosios negali būti laikomos adekvatesnėmis psichologinės realybės[26] atžvilgiu nei antrosios (Iwata 2008: 123–129). Kitas nurodomas trūkumas susijęs su aukščiau aptartu Atitikimo principo veikimu: pirmiausia, kaip rodo praleidimo testo taikymas, čia yra problemiškas leksiškai profiliuojamų veiksmo dalyvių vaidmenų, t. y. būtinų išreikšti dalyvių vaidmenų, nustatymas, be to, pasak Iwatos, šis principas iš dalies dubliuojąs Semantinės dermės principą ir apskritai būtų galima be jo (t. y. Atitikimo principo) apsieiti (Iwata 2005: 382–387). Dar galėtų pasirodyti, kad konstrukcijų gramatikoje skirtingais lygmenimis perteikiama informacija kartojasi, yra perteklinė, pavyzdžiui, su veiksmažodžiu susiję dalyvių vaidmenys, atrodo, perteikia pakankamai informacijos ir apie argumentų sintaksines projekcijas, tačiau visa tai dar atkartojama ir konstrukcijų lygmeniu. Tačiau ši perteklinė informacija sudaro kognityvinėje ir konstrukcijų gramatikose itin reikšmingo instanciacijos mechanizmo esmę. Abstraktesnių konstrukcijų paskirtis (funkcinė motyvacija) yra sankcionuoti žemesnio lygmens konkretesnes konstrukcijas, pavyzdžiui, sakinius, taip pat ir naujai sudaromus. Tokiu būdu konstrukcijos atlieka tą pačią funkciją, kurią atlieka taisyklės generatyviniuose modeliuose.

[26] Konstrukciniams modeliams, kaip vartosena (*usage-based*) grindžiamiems modeliams, yra labai svarbu, kad jų pripažįstami gramatiniai vienetai ir teiginiai būtų adekvatūs ir kitų psichologinių, kognityvinių procesų atžvilgiu, t. y. kad kalbėtojui / klausytojui jie būtų psichologiškai realūs.

Iwatos leksiniame-konstrukciniame modelyje (*lexical-constructional approach*), nors iš esmės sekama Goldberg konstrukcijų gramatika, tačiau visi pagrindiniai jos aspektai yra šiek tiek modifikuojami: (i) konstrukcijų gramatikoje pagrindiniu gramatinio aprašo vienetu pasirinktos aukštesnio rango abstrakčios konstrukcijos, o leksiniame-konstrukciniame modelyje pagrindinėmis pasirenkamos žemesnio rango, su konkrečia veiksmažodžių klase susijusios konstrukcijos; (ii) konstrukcijų gramatikoje veiksmažodžio reikšmę galima redukuoti į veiksmo dalyvių vaidmenis, t. y. veiksmažodžio reikšmei reprezentuoti pakanka jo žymimo veiksmo dalyvių vaidmenų, o leksinėje-konstrukcinėje gramatikoje veiksmažodžio reikšmė neapribojama vien dalyvių vaidmenimis, čia ji suvokiama plačiau; (iii) konstrukcijų gramatikoje veiksmažodžio ir konstrukcijos santykis nustatomas per tai, kaip konkretaus veiksmažodžio reikšmė yra suderinama su konstrukcijos reikšme, o leksiniame-konstrukciniame modelyje svarbu, kaip visas pasakymas, pavyzdžiui, *He sprayed the wall with paint* ‚Jis purškė sieną dažais', yra suderinamas su konkrečios veiksmažodžių klasės konstrukcija (plg. Iwata 2008: 123). Žemesnio rango konstrukcijų taikymo pranašumas jau buvo aukščiau minėtas, o tai, kad tradiciškai su veiksmažodžio leksema siejami parametrai (pavyzdžiui, argumentų struktūra) negali adekvačiai atspindėti suderinamumo su konstrukcija, rodo tokie atvejai, kai šis suderinamumas akivaizdžiai lemiamas ne tik veiksmažodžio, bet ir kitų sakinio elementų, t. y. su vienais termais veiksmažodis galimas realizuoti konkrečioje konstrukcijoje, o su kitais — ne, plg.:

(34) a. **He spread the sleeping child with a blanket.*
‚Jis apskleidė miegantį vaiką antklode'
b. *He spread the bread with butter.*
‚Jis (ap-)tepė duoną sviestu'
(Pavyzdžiai iš Iwata 2008: 124.)

Abu šiame straipsnyje aptariami Iwatos darbai (Iwata 2005; 2008) yra skirti lokatyvinių alternacijų problemoms, o pagrindiniai šių reiškinių atžvilgiu keliami klausimai yra tokie: kodėl vieni veiksmažodžiai leidžia lokatyvines alternacijas, o kiti — ne; iš pastarojo klausimo išplaukia ir kiti: kurie lokatyvinėse alternacijose dalyvaujančių veiksmažodžių semantikos aspektai nulemia tą galimybę ir kodėl. Tad akivaizdu, kad Iwatos tyrimas yra labiau orientuotas į lokatyvinių alternacijų semantikos analizę. Detaliau

panagrinėjęs Pinkerio ir kitų teiginį, kad lokatyvinių alternacijų poros vadinamasis *with* variantas (plg. (31b)), kuriame lokacijos vietos, trumpiau — lokatyvo, vaidmenį turintis narys eina objektu, gali būti charakterizuojamas kaip žymintis „(lokatyvo) būsenos pokytį“ (*change of state*) kito alternuojančio sakinio, žyminčio „(temos) lokacijos pokytį“ (*onto / into* variantas, plg. (31a)) atžvilgiu, Iwata priėjo prie išvados, kad „(lokatyvo) būsenos pokyčio“ charakteristika ir dėl savo pernelyg bendro pobūdžio, ir dėl ryškių lokatyvines alternacijas leidžiančių veiksmažodžių semantinių skirtumų nuo prototipinių „būsenos pokyčio“ veiksmažodžių, kaip antai *break* ‚laužyti', semantikos negali adekvačiai apibūdinti tiriamo reiškinio semantinių aspektų (Iwata 2008: 22–25). Dėl to savo siūlomame leksiniame-konstrukciniame modelyje Iwata laikosi nuostatos, kad tik žemesnio rango, t. y. su konkrečia veiksmažodžių klase susijusios, konstrukcijos gali adekvačiai atspindėti lokatyvinių alternacijų semantinius ir sintaksinius procesus. Lokatyvinių alternacijų *with* variantas (31b), kur lokatyvas eina objektu, apibūdintinas kaip realizuojantis „cover“ ‚dengti' veiksmažodžių klasės (o kai kuriais atvejais — „fill“ ‚(už-)pri-pildyti' veiksmažodžių klasės) semantiką, o *into / onto* variantas (31a), kur lokaciją keičiantis daiktas (*locatum*) eina objektu, realizuoja „put“ ‚dėti' veiksmažodžių klasės semantiką. Su konkrečia veiksmažodžių klase susijusi konstrukcija vertintina kaip sankcionuojanti schema[27] ją instancijuojančių konkrečių realizacijų atžvilgiu, plg.:

(35) a. *The vandal sprayed paint onto the sculpture.*
‚Vandalas purškė dažus ant skulptūros'
b. *The vandal sprayed the sculpture with paint.*
‚Vandalas (api-)purškė skulptūrą dažais'
(Pavyzdys iš Iwata 2008: 48.)

[27] Į vartoseną orientuotuose teoriniuose modeliuose konstrukcijos yra ne kas kita, kaip iš vartojimo įvykių (sakinių) abstarhuoti scheminiai formos ir reikšmė deriniai. Konstrukcijos, suvokiamos kaip vartosenoje nusistovejusias savo konkrečių realizacijų bendrybes apimančios schemos, tose realizacijose yra įsikūniję ir sankcionuoja naujas, jų specifikacijas atitinkančias, realizacijas (Iwata 2008: 38).

Ir konkreti alternacijose dalyvaujantı veiksmažodžio reikšmė, ır konstrukcijos reikšmė konkrečių vartojimo įvykių atžvilgiu yra vertintinos kaip tam tikros abstrakcijos. Be to, veiksmažodžio reikšmė yra sunkiai atribojama nuo konstrukcijos reikšmės, t. y. jos persikloja. Tad konkretaus veiksmažodžio reikšmė įsivaizduotina kaip su tuo veiksmažodžiu susietinas informacijos minimumas (ibid., 87–99).

Sakinys (35a) laikomas veiksmažodžių klasės rango konstrukcijos, turinčios „put“ ‚dėti‘ semantinį komponentą, instanciacija, o sakinys (35b) — veiksmažodžių klasės rango konstrukcijos, turinčios „cover“ ‚dengti‘ semantinį komponentą, konkrečia realizacija (ibid., 27–51). Alternacijos turimos tuomet, kai to paties veiksmažodžio semantika (jos specifikacijų ribas apibrėžia atitinkamas semantinis-interpretacinis rėmas) gali būti suderinama (integruojama) su dviem skirtingomis konstrukcijomis. Kiti reikšmingi lokatyvines alternacijas leidžiančių veiksmažodžių semantikos požymiai yra šie: veiksmo holistinis pobūdis ir veiksmo teliškumas (t. y. suponuojama veiksmo pabaiga). Sakiniuose, kaip antai (31b) ir (35b), kur lokatyvas eina objektu, šiuos sakinius sankcionuojančios „cover“ (35b) arba „fill“ (31b) semantikos veiksmažodžių klasės sąlygoja papildomo semantinio komponento — holistinio efekto — atsiradimą, t. y. suvokimą, kad veiksmą patiriantis objektas yra visiškai to veiksmo apimtas. Tačiau, pavyzdžiui, sakinys (35b) leidžia dvejopą — ir holistinę, ir neholistinę — interpretaciją: skulptūros, kaip meno kūrinio, atžvilgiu net menkiausias ant jos purkštelėtas dažų ruoželis gali būti vertinamas kaip skulptūros būklės, t. y. estetinės išvaizdos, pakitimas, ir dėl to galima realizacija (35b). Tačiau, pasak Iwatos, tik holistinį efektą turinčios realizacijos yra sankcionuojamos „cover“ / „fill“ semantikos veiksmažodžių klasės konstrukcijų, tad tas pats sakinys (35b), kai leis holistinę interpretaciją, bus vertinamas kaip minėtosios grupės konstrukcijų instanciacija, o kai neleis — tai reikš, kad jį sankcionuoja kurios nors kitos veiksmažodžių (pavyzdžiui, „bjaurojimo“ veiksmažodžių) klasės konstrukcija. Be to, jeigu lokatyvą objektu pasirenkantis konkretus sakinys neleidžia holistinės interpretacijos, tokiu atveju, griežtai vertinant, jis nėra visai tikras lokatyvinių alternacijų atvejis, nes yra sankcionuojamas ne „cover“ / „fill“ semantikos veiksmažodžių klasės konstrukcijų. Panašiai aiškinamas ir teliškumo semantinio komponento refleksas: jei lokatyvą objektu pasirenkančių sakinių veiksmas yra teliškas (netęstinis / baigtinis), tai jie yra sankcionuojami „cover“ / „fill“ semantikos veiksmažodžių klasės konstrukcijų, o jei ateliškas — kurios nors kitos veiksmažodžių klasės konstrukcijos (ibid., 55–64).

Nagrinėdamas tokius lokatyvinių alternacijų atvejus, kai vienas sakinių sudaromas su morfologiškai sudėtingesniu veiksmažodžiu, kaip antai vokiečių kalbos lokatyvinės alternacijos (plg. sakinį (9)) arba japonų kalbos lokatyvinės alternacijos, Iwata elgiasi nenuosekliai: vokiečių kalbos su prielinksniniais (*be-*) veiksmažodžiais lokatyvą objekto pozicijoje realizuoją sakiniai

(9b), apskritai, griežtai vertinant, jo nelaikomi lokatyvinių alternacijų atveju, nes jie nėra sankcionuojami „cover“ / „fill“ semantikos veiksmažodžių klasės konstrukcijų, nes esą jiems nebūdinga holistinė interpretacija (ibid., 2008: 152–156); o štai, pavyzdžiui, japonų kalbos lokatyvinio objekto sakiniuose, sudarytuose su priesaginiu (*-tsukusu*) veiksmažodžiu, kadangi realizacijos su šiais veiksmažodžiais galimos vertinti kaip „cover“ / „fill“ semantikos veiksmažodžių klasės konstrukcijų instanciacijos ir priesaga *-tsukusu* nėra gramatinė morfema, šie alternacijų atvejai vertinami taip pat, kaip ir anglų kalbos lokatyvinių alternacijų atvejai (ibid., 2008: 188–192).

Leksiniam-konstrukciniam modeliui galima papriekaištauti dėl šių aspektų: (i) būti vadinami „lokatyvininėmis alternacijomis“, atrodytų, gali visi alternuoją sakiniai, kur viename iš jų objekto pozicijoje realizuojamas lokatyvo (bendrąja prasme) semantinį vaidmenį turintis sakinio narys, tačiau Iwata kaip lokatyvines alternacijas linkęs vertinti tik tuos atvejus, kurie yra relevantiški jo nusistatytiems semantiniams ribojimams; (ii) regis, čia pervertinas ir tam tikrų veiksmažodžio semantinės struktūros aspektų — holistiškumo, ir teliškumo — vaidmuo: holistiškumas visada yra reliatyvus — jį visada įvertina kalbėtojas, ir galimos kelios (holistinė / neholistinė) interpretacijos tokių sakinių, kaip antai (35b), kaip tik rodo, kad holistiškumas lokatyvinių alternacijų atveju nebūtinai atlieka tokį lemtingą vaidmenį, kokį jam norėtų priskirti Iwata (dar šiuo klausimu plg. Michaelis & Ruppenhofer 2001: 23–27). Holistinė sema, be abejo, yra būdinga didesnei daugumai lotyvinių alternacijų, bet ne visoms jų.

Taigi nors konstrukciniai modeliai neabejotinai gali paaiškinti argumentų alternavimo reiškinius, tačiau kaip „alternacijos“ tiesiogine šios sąvokos prasme šiuose modeliuose mūsų aptariamieji reiškiniai neegzistuoja, nes jų čia nesieja joks išskirtinis ryšys. Konstrukciniuose modeliuose apskritai visas su tuo pačiu veiksmažodžiu įmanomas sudaryti realizacijas galima būtų vadinti alternacijomis.

2.3. Apibendrinamosios pastabos

Dabar trumpai pakomentuotina, kodėl visus čia (skyriuose 2.1. ir 2.2.) aptartus teorinius modelius atsisakoma klasifikuoti derivacijos pagrindu, t. y. į derivacinius ir nederivacinius. Dėl generatyvinės ir reliacijų gramatikų bei „leksinių taisyklių“ modelių jau buvo minėta, kad ten derivacijos procesai

vyksta skirtingais lygmenimis — pirmųjų modelių atveju tiesiogiai ir sintaksėje, o antrųjų — netiesiogiai (per leksines taisykles) ir semantikoje. Taigi visus juos vadinti „derivaciniais" galima tik su tam tikromis išlygomis. O štai konstrukciniai modeliai „nederivaciniais" nevadintini dėl to, kad derivacijos nepripažinimas čia veikiau vertintinas kaip padarinys, išplaukiantis iš reikšmingesnio šių modelių požymio — orientacijos į kalbėtoją ir vartojimo atvejus. Kaip matėme derivaciniai požiūriai susiduria su daugybe problemų, kaip antai derivacijos kryptis ir apskritai jos egzistavimo konkrečiu atveju įrodymas, todėl konstrukcinių modelių atstovams reikšmingesni atrodo tokie procesai, kaip generalizacijos, drauge leidžią ir įvertinti gramatinius procesus kitų žmogaus mentalinės veiklos procesų atžvilgiu.

Aptartųjų modelių pozicijas diatezės reiškinių atžvilgiu jau išsiaiškinome, tačiau dar reikalinga trumpai akcentuoti, kaip visi šie modeliai išsidėsto vienas kito atžvilgiu. Iš pateiktos glaustos apžvalgos, žinoma, sunku nustatyti bendrus generatyvinės gramatikos, reliacijų gramatikos ir konstrukcinių modelių sąlyčio taškus, kalbos reiškinių filosofinio vertinimo lygmeniu jie kur nors gal ir susitiktų, tik ne gramatinio aprašo. O štai „leksinių taisyklių" modelius galima lyginti su konstrukciniais: ir vieni, ir kiti skirtingų realizacijų atsiradimo priežasčių ieško semantiniu lygmeniu, todėl pripažįsta tik vienasluoksnes sintaksines realizacijas, ir vieni, ir kiti modeliai skirtingoms realizacijoms priskiria skirtingas reikšmes (tik „leksinių taisyklių" modeliai tas reikšmes sieja su konkrečiu veiksmažodžiu, o konstrukciniai — su skirtingų konstrukcijų, sankcionuojančių skirtingas realizacijas, reikšmėmis), iš esmės juos skiria tai, kad „leksinių taisyklių" modeliuose alternuojančių konstrukcijų skirtingos leksinės-semantinės reprezentacijos yra sistemiškai susiejamos per leksines taisykles, o konstrukciniuose modeliuose skirtingos sintaksinės reprezentacijos siejamos tik to paties veiksmažodžio, o jo vaidmuo konstrukciniuose modeliuose, lyginant su visais kitais, yra smarkiai susiaurintas.

3. VIETOJE IŠVADŲ

Iš straipsnyje pateiktos teorinių modelių, nagrinėjusių diatezės alternacijas, apžvalgos aiškėja, kad visi jie skirtingai sprendžia tas pačias ar panašias problemas — kiekvienas aptartųjų (ir daugybė kitų čia neminėtų) tyrimų, žvelgdami į tiriamuosius reiškinius iš skirtingos perspektyvos, kritikuoja vieni kitų trūkumus ir bando juos taisyti. Tad baigdama trumpai aptarsiu

diatezės alternacijoms tirti savo pasirinktą modelį ir pabandysiu šį pasirinkimą pagrįsti. Argumentų raiškos alternavimo reiškiniams aiškinti taikau Shaumyano (Shaumyan) universaliąją aplikacinę gramatiką (*Universal Applicative Grammar*) (Shaumyan 2006; 1987), kurioje panašiai kaip, pavyzdžiui, leksinėje-funkcinėje gramatikoje, alternuojančių sakinių ryšys nustatomas semantiniu lygmeniu — alternuojančios konstrukcijos galimos susieti tik per jų predikatus siejantį ryšį, kuris apibrėžiamas atitinkamomis predikato struktūros keitimo taisyklėmis. Taigi pirmoji ir viena svarbiausių pasirinktajam modeliui keliamų užduočių — įrodyti, kad vienõs iš alternuojančių konstrukcijų predikato struktūra vertintina kaip pamatinė kitõs konstrukcijos predikato struktūros atžvilgiu.

Iš pradžių labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad aplikacinės gramatikos apraše griežtai atskiriami du kalbinių reiškinių lygmenys — genotipinis (*genotype*) ir fenotipinis (*phenotype*). Genotipiniu lygmeniu reprezentuojami esminiai universalūs pasaulio kalbų, kaip ženklų sistemos, požymiai. Šiam lygmeniui priklauso funkciniai vienetai, kaip antai predikatai ir termai bei abstraktūs jų — kaip operatorių, operandų ar modifikatorių — santykiai. Genotipinio lygmens reiškinius tiria genotipinė gramatika, kuri operuoja empirinių duomenų pagrindu suformuotais teoriniais konstruktais. Fenotipiniu lygmeniu aprašomas genotipinio lygmens reiškinių žymėjimas konkrečios kalbos morfologinėmis, fonologinėmis ir kt. priemonėmis (Shaumyan 1987: 97, 101, Desclés, Guentchéva & Shaumyan 1985: 5). Todėl ir diatezės alternacijų analizės procese būtina išskirti dvi pakopas: genotipiniu lygmeniu (t. y. universaliai) apibrėžiamos šiuos reiškinius reguliuojančios taisyklės bei dėsningumai, o fenotipiniu lygmeniu aprašomos genotipinio lygmens taisykles ir dėsningumus išreiškiančios konkrečių kalbų priemonės.

Diatezės alternavimo reiškinių esmę sudarantys predikatų struktūros pokyčiai genotipiniu lygmeniu galimi apibrėžti tik per predikatų ir jų termų santykio pakitimus (mat šiuos pokyčius lydintis morfologinis žymėjimas, kaip antai įvairių kalbų pasyvinėse ar, pavyzdžiui, bantu kalbų grupės aplikatyvinėse konstrukcijose, jau yra fenotipino lygmens reiškinys). Kadangi tokios predikatų ir jų termų santykius apibrėžiančios sąvokos, kaip „subjektas“, „tiesioginis objektas“ ir „netiesioginis objektas“, nelaikytinos universaliomis[28], siekiant universaliai apibrėžti diatezės alternavimo ir kitus pro-

[28] Pavyzdžiui, vaidmenų ir referencijos gramatikos (*Role and Reference Grammar*) atstovai mano, kad tik tose kalbose galima pripažinti sintaksines funkcijas, kur esama

cesus, šios sąvokos aplikacinėje gramatikoje išskaidomos į dvi primityvių sąvokų klases: sintaksinę — pirmųjų, antrųjų ir trečiųjų termų — klasę ir semantinę — agento, patiento, ne[agento / patiento] — klasę. Akuzatyvinių kalbų subjektas yra pirmasis termas, žymįs ‚agentą' tranzityviniuose ir ditranzityviniuose sakiniuose, o intranzityviniuose — ‚agentą / patientą'. Akuzatyvinių kalbų tiesioginis objektas yra antrasis termas, žymintis ‚patientą' tranzityviniuose ir ditranzityviniuose sakiniuose. Ergatyvinėse kalbose pagrindinės gramatinės funkcijos paprastai žymimos atitinkamai absoliutyvo ir ergatyvo linksniais. Absoliutyvu žymimas pirmasis termas, turintis ‚patiento' vaidmenį tranzityvinėse ir ditranzityvinėse ergatyvinių kalbų konstrucijose, o intranzityvinėse konstrukcijose — ‚agento / patiento' vaidmenį. Ergatyvu žymimas antrasis termas, turinis ‚agento' vaidmenį tranzityvinėse ir ditranzityvinėse ergatyvinių kalbų konstrukcijose. „Netiesioginio objekto" sąvoka apibrėžiama vienodai ir akuzatyvinėms, ir ergatyvinėms kalboms, tik trečiojo termo semantinis vaidmuo yra heterogeniškas (‚recipientas', ‚beneficientas', ‚adresatas' ir t. t.), todėl jo reikšmė apibrėžiama kaip ‚ne[agentas / patientas]'. Taigi netiesioginis objektas yra trečiasis termas, kuris ir akuzatyvinių, ir ergatyvinių kalbų ditranzityvinėse konstrukcijose turi ‚ne[agento / patiento]' semantinį vaidmenį (Desclés, Guentchéva & Shaumyan 1985: 3, 66–67, 79–80). Toliau palyginkime šiuos lietuvių kalbos diatezės alternavimo atvejus:

jų nepriklausomo egzistavimo nuo semantinių ar pragmatinių funkcijų pavyzdžių. Ir remdamiesi tokių kalbų, kaip antai ačehų (*acehnese / achehnese / achinese*, Šiaurės Sumatra) ar *yimas* (Papua Naujoji Gvinėja), kur išskirtinė argumento funkcija konstrukcijoje veikiau susijusi su jo semantiniu vaidmeniu („veikėjas", „patyrėjas"), o ne su sintaksinėmis ypatybėmis, duomenimis šios gramatikos atstovai subjekto ir objekto gramatinių funkcijų universaliomis nelaiko ir jų savo apraše visai netaiko. Čia įsivedami apibendrinti semantiniai makrovaidmenys (*macroroles*), žymį apibendrintus argumentų tipus, gramatinėje struktūroje atliekančius reikšmingus vaidmenis, t. y. panašiai kaip loginės struktūros argumentai, į kuriuos gramatinės taisyklės orientuojasi pirmiausiai. Apibendrintas agento tipo vaidmuo vadinamas „veikeju" (*actor*), o patiento tipo — „patyrėju" (*undergoer*). Be to, šioje gramatikoje išskiriamas dar vienas sintaksines struktūros organizacijos lygmuo — „sintaksinės ašies" (*pivot*) lygmuo. „Sintaksinė ašis" atlieka konstrukcijos sintaksinių ir semantinių procesų kontrolerio funkciją, pavyzdžiui, anglų kalboje derinimą, koreferentiško elemento praleidimą ir kt. operacijas kontroliuoja vienas vardažodines frazės tipas, kituose modeliuose vadinamas subjektu (Van Valin & LaPolla 1997: 139–141, 274–285; Foley 2007: 388–402).

(36) a. *Paršeliai aplipo kiaulę.*
b. *Kiaulė buvo aplipta paršelių.*
(37) a. *Paršeliai aplipo kiaulę.*
b. *Kiaulė aplipo paršeliais.*

Sakiniai (36) yra aktyvinės / pasyvinės alternacijos, o sakiniai (37) vienas iš argumentų raiškos alternavimo atvejų (plg. skyriuje 1.1. subjekto ir tiesioginio objekto raiškos alternacijos), sakiniai (36a) ir (37a) yra tranzityviniai, ir čia sintaksinės pozicijos tipiškai koreliuoja su atitinkamais semantiniais vaidmenimis: abiejuose sakiniuose pirmojo termo, arba subjekto, pozicijoje realizuotas agento vaidmenį atliekantis vardažodis *paršeliai*, taip pat ir antrojo termo, arba tiesioginio objekto, pozicijoje realizuotas vardažodis *kiaulę* abiejuose sakiniuose atlieka patiento vaidmenį. O štai sakiniai (36b) ir (37b) jau yra intranzityviniai, ir čia pirmojo termo, arba subjekto, pozicijoje realizuotas vardažodis *kiaulė* yra patientas, o agento vaidmenį turintys vardažodžiai — *paršelių* (36b) ir *paršeliais* (37b) — čia realizuoti atitinkamose aplinkybinėse pozicijose, ir atlieka predikato modifikatoriaus gramatinę funkciją. Intranzityvinio sakinio predikatas subjekto pozicijoje gali realizuoti patiento semantinį vaidmenį turintį vardažodį (žr. aukščiau pateiktą apibrėžimą), tačiau neįprasta čia tai, kad agento semantinį vaidmenį turintys vardažodžiai, kurie paprastai turėtų būti realizuoti subjektais, sakiniuose (36b) ir (37b) yra aplinkybės. Dar aptarkime tokį pavyzdį:

(38) a. *Mergaitė barsto smėlį ant tako.*
b. *Mergaitė barsto taką smėliu.*

Tai vadinamųjų lokatyvinių alternacijų atvejis, ir čia sakinyje (38a) matome tipinį termų sintaksinių pozicijų ir jų atliekamų semantinių vaidmenų pasiskirstymą: agentas (*mergaitė*) — subjekto pozicijoje, judantis paveikiamas objektas, apibendrintai galimas suvokti kaip viena patiento vaidmens atmainų (*smėlį*) — tiesioginis objektas ir lokatyvas (*ant tako*) — aplinkybė. O štai sakinyje (38b) matome lokatyvą (*taką*) realizuotą tiesioginio objekto pozicijoje, o patientą (*smėliu*) — aplinkybinėje (instrumento) pozicijoje. Taigi apibendrindami galime teigti, kad diatezės alternacijų atveju vienu iš alternuojančių sakinių realizuojama tipinė termų sintaksinių pozicijų ir jų atliekamų semantinių vaidmenų[29] konfigūracija, o kitu (ar kitais) saki-

[29] Čia, žinoma, gali kilti keblumų dėl semantinių vaidmenų klasifikavimo ir apskritai nustatymo kriterijų. Be to, pasak Dowty'o, argumentų raiškos įvairavimas, t. y. skir-

niais — netipinė. Netipinės termų realizacijos atspindi predikato semantinės struktūros pokyčius, kuriuos genotipiniu lygmeniu universaliai galima apibrėžti atitinkamomis predikato struktūros keitimo taisyklėmis (arba kitaip ribojimais), kurios yra nustatomos iš predikato termų sintaksinio statuso pakitimo ir per jį apibrėžiamos (plg. Shaumyan 2006: 234–237). Vadinasi, tik tipinį predikato realizuojamą sintaksinių pozicijų ir vaidmenų pasiskirstymą galima vertinti kaip tiesioginį[30] (pavyzdžiui, sakiniuose (36a), (37a) ir (38a)), o visus kitus — tik kaip antrinius ir realizuojamus predikato, turinčio pakitusią semantinę struktūrą (plg. sakinius (36b), (37b), (38b)) atitinkamo predikato su nepakitusia struktūra atžvilgiu (plačiau apie aplikacinės gramatikos taikymo galimybes argumentų alternavimo reiškiniams aiškinti žr. Lenartaitė 2007).

Siekiant universaliai apibrėžti diatezės alternavimo reiškinių esminius bruožus, svarbu atsiriboti nuo atskirų kalbų morfologinio lygmens reiškinių, lydinčių aptariamuosius procesus. Akivaizdu, kad nei Goldberg abstrakčios argumentų struktūros konstrukcijos, nei juo labiau Iwatos su konkrečia veiksmažodžių klase susijusios konstrukcijos, nei, pavyzdžiui, generatyvinės gramatikos pasyvizacijos transformacijos vardažodžio perkėlimo (*NP movement*) operacija, orientuota į konkrečios kalbos žodžių tiesinį išsidėstymą sakinyje, negali universaliai charakterizuoti diatezės alternavimo reiškinių. Tačiau išsamus konkrečių kalbų argumentų alternavimo reiškinių tyrimas reikalauja išsiaiškinti, kaip genotipiniu lygmeniu suformuluotos taisyklės ir dėsningumai dera su fenotipinio lygmens duomenimis. Žinoma, konkrečių kalbų fenotipinio lygmens tyrimų duomenys taip pat gali būti lyginami, ir čia net gali būti randama tipologiškai reikšmingų bendrybių, bet universaliai apibrėžti šiuos reiškinius galima tik griežtai per genotipinio lygmens

tingų argumentų realizavimas subjekto arba tiesioginio objekto pozicijoje, galimas tada, kai nė vienas iš argumentų neturi prototipinių agento arba prototipinių patiento savybių (plg. Levin & Rappaport Hovav 2005: 203). Tačiau visais diatezės alternacijų atvejais, vis delto konkretiems predikatų termams neabejotinai galima priskirti atitinkamus semantinius vaidmenis (kaip antai sakiniuose (38ab) termui *smėlis* priskiriamas judančio paveikiamo daikto, t. y. temos, semantinis vaidmuo, kuris apibendrintai galimas suvokti kaip patiento vaidmens atmaina, o termui *takas* — lokatyvo semantinis vaidmuo), nors dažnai jie ir neturi visų prototipui būdingų požymių. Ir šie semantiniai vaidmenys, nepaisant veiksmažodžio diatezės pokyčių, išlieka nepakitę.

[30] Dar dėl to paties veiksmažodžio skirtingų diatezių, kaip pamatinės diatezės (*basic*) ir jos modifikacijų, santykio plg. Mel'čuk (1993: 9–10).

teorinius konstruktus, kaip tai ir daroma universaliojoje aplikacinėje gramatikoje.

SUTRUMPINIMAI

APPL — aplikatyvinė veiksmažodžio priesaga
ASP — veikslas
DEAGENT — deagentyvinė forma
N — neutrum, niekatroji gimine
OBJ — derinimo (gimine) su pagrindiniu objektu žymiklis
PART — participium, dalyvis
PASS — passivum, neveikiamoji rūšis
PL — pluralis, daugiskaita
PRAES — praesens, esamasis laikas
PRAET — praeteritum, būtasis laikas
SG — singularis, vienaskaita
SUBJ — derinimo (gimine) su subjektu žymiklis

LITERATŪRA

AMBRAZAS, V., red. 1997: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ANDERSON, J., M. 1997: *A Notional Theory of Syntactic Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.

ARAD, M. 2006: The Spray-Load Alternation. In: EVERAERT & VAN RIEMSDIJK, eds., vol. 4, 2006, 466–478.

BLAKE, B., J. 1990: *Relational Grammar*. London: Routledge.

BRESNAN, J. 1982a: *The passive in lexical theory*. In: BRESNAN, ed., 1982, 3–86.

BRESNAN, J. 1982b: Polyadicity. In: BRESNAN, ed., 1982, 149–172.

BRESNAN, J., ed. 1982: *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: MIT Press.

COMRIE, B. & M. POLINSKY, eds. 1993: *Causatives and Transitivity*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.

CHAFE [ČEJF], W., L. 2003: *Značenie i struktura jazyka*, Moskva: URSS.

DESCLÉS, J.-P., Z. GUENTCHÉVA & S. SHAUMYAN 1985: *Passivization in Applicative Grammar*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

EMONDS, J. & R. WHITNEY 2006: Double Object Constructions. In: EVERAERT & VAN RIEMSDIJK, eds., vol. 2, 2006, 73–145.

EVERAERT, M. & H. VAN RIEMSDIJK, eds., 2006: *The Blackwell Companion to Syntax*, vols. 1–5. Malden–Oxford–Victoria: Blackwell Publishing.

FOLEY, W. 2007: A typology of information packaging in the clause. In: SHOPEN, ed., vol 1, 2007, 362–446.

GIVÓN, T. 1979: *On understanding grammar*. New York : Academic Press.

GOLDBERG, A., E. 1995: *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.

GOLDBERG, A., E. 2006: *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford–New York: Oxford University Press.

HOLVOET, A. 2003: Aktualiosios skaidos problemos. In: HOLVOET & JUDŽENTIS, red., 2003, 79–98.

HOLVOET, A. 2009: Argumentų hierarchijos ir gramatinės funkcijos. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2009, 1–36.

HOLVOET, A. 2009: Difuziniai subjektai ir objektai. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2009, 37–68.

HOLVOET, A. & A. JUDŽENTIS, red. 2003: *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (*Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 1.*)

HOLVOET, A. & R. MIKULSKAS, red. 2009: *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška*. Vilnius: Vilniaus universitetas & Asociacija „Academia Salensis". (Acta Salensia, 1.)

HOLVOET, A. & L. SEMĖNIENĖ, 2004: Rūšies kategorija: mediumas ir pasyvas. In: HOLVOET & SEMĖNIENĖ, red., 2004, 35–60.

HOLVOET, A. & L. SEMĖNIENĖ, red. 2004: *Gramatinių kategorijų tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (*Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 2.*)

IWATA, S. 2005: Locative alternation and two levels of verb meaning. *Cognitive Linguistics* 16–2, 355–407.

IWATA, S. 2008: *Locative Alternation: A Lexical-Constructional Approach.* Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

JABLONSKIS, J. 1997: *Lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

JACKENDOFF, R. 1990: *Semantic structures*. Cambridge MA: MIT Press.

KAGEYAMA, T. 2006: Property description as a voice phenomenon. In: TSUNODA & KAGEYAMA, eds., 2006, 85–114.

KAPLAN, R., M. & J. BRESNAN 1982: Lexical-Functional Grammar: A formal system for grammatical representation. In: BRESNAN, ed., 1982, 173–281.

KEENAN, E. L. & M. S. DRYER 2007: Passive in the world's languages. In: SHOPEN, ed., vol. 1, 2007, 325–361.

KLAIMAN, M. H. 1991: *Grammatical voice*. Cambridge: Cambridge University Press.

KROEGER, P. R. 2004: *Analyzing Syntax: A Lexical-Functional Approach.* Cambridge: Cambridge University Press.

KROEGER, P. R. 2005: *Analyzing Grammar: An Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press.

LENARTAITĖ, K. 2007: Lietuvių kalbos argumentų raiškos alternacijos ir aplikacinės gramatikos priemonės joms aiškinti. *Acta Linguistica Lithuanica* 57, 17–44.

LENARTAITĖ, K. 2009: Tiesioginiai objektai ir ditranzityvinių konstrukcijų klausimas lietuvių kalboje. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2009, 69–98.

LEVIN, B. 1993: *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation.* Chicago–London: University of Chicago Press.

LEVIN, B. & M. RAPPAPORT HOVAV 2005: *Argument Realization*. Cambridge: Cambridge University Press.

MALCHUKOV, A., M. HASPELMATH & B. COMRIE 2007: Ditransitive constructions: a typological overview. http://email.eva.mpg.de/~haspelmt/Ditransitive.html

MATTHEWS, P., H. 2007: *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford–New York: Oxford University Press.

MEL'ČUK, I. 1993: Voice: Toward a rigoriuos definition. In: COMRIE & POLINSKY, eds., 1993, 1–46.

MICHAELIS, L. & J. RUPPENHOFER 2001: *Beyond Alternations: A Constructional Model of the German Applicative Pattern*. Stanford: CSLI Publications.

PERLMUTTER, D., M. & P. M. POSTAL 1986: Toward a universal characterization of passivization. In: PERLMUTTER, ed., 1986, 3–29.

PERLMUTTER, D. M. & P. M. POSTAL 1986: Some proposed laws of basic clause structure. In: PERLMUTTER, ed., 1986, 81–128.

PERLMUTTER, D., M., ed. 1986: *Studies in Relational Grammar 1*. Chicago–London: The University of Chicago Press.

PINKER, S. 1989: *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge MA: MIT Press.

RAPPAPORT, M. & B. LEVIN 1988: What to do with theta-roles. In: W. WILKINS, ed., *Syntax and Semantics* 21: *Thematic Relations*. New York: Academic Press, 7–36.

RAPPAPORT, M. & B. LEVIN 2008: The English dative alternation: The case for verb sensitivity. *Journal of Linguistics* 44, 129–167.

RADFORD, A. 2002: *Transformational Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

SHAUMYAN, S. 1987: *A Semiotic Theory of Language*. Bloomington–Indianapolis: Indiana University Press.

SHAUMYAN, S. 2006: *Signs, Mind and Reality: A Theory of Language as the Folk Model of the World*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.

SHOPEN, T., ed., 2007: *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 1: *Clause Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

SILVERSTEIN, M. 1976: Hierarchy of features and ergativity. In: R. M. W. DIXON, ed., *Grammatical Categories in Australian Languages*. Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies, 112– 171.

TSUNODA, T. & T. KAGEYAMA, eds., 2006: *Voice and Grammatical Relations*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.

VAN VALIN, R. D. & R. J. LAPOLLA 1997: *Syntax: Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kristina Lenartaitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius
oudenmenei@gmail.com